

Н.О. Шамадиева, З.И. Аташикова, М.О. Мусаева

Ўзбек тили

Умумтаълим мактабларининг
3-синфи учун дарслик

1-қисм

*Қозоғистон Республикаси Таълим ва фан
министрлиги тасдиқлаган*

Алматы
«Жазушы»
2018

УДК 373.167.1
ББК 81.2 Узб-922
Ш 22

Шартли белгилар

Ўқинг.

Ёзинг.

Ўйланг, аниқланг.

Сўзланг.

Мақоллар.

Тез айтишлар

Шамадиева Н.О. ва б.

Ш 22 Ўзбек тили. Умумтаълим мактабларининг 3-синфи учун дарслик. 2-қисмли / *Н.О. Шамадиева, З.И. Аташикова, М.О. Мусаева* 1-қисм. – Алматы: Жазушы, 2018. – 144 бет, расмли.

ISBN 978-601-200-602-5 (1-қисм)

УДК 373.167.1
ББК 81.2 Узб-922

© Шамадиева Н.О., Аташикова З.И.,
Мусаева М.О., 2018

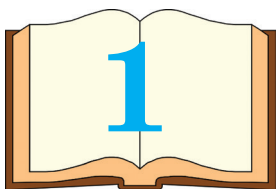
© «Жазушы» баспасы, 2018

Барча ҳуқуқлар ҳимоя қилинган.
Нашрнинг мулкый ҳуқуқлари
«Жазушы» нашриётига тегишли.

ISBN 978-601-200-602-5 (1-қисм)

ISBN 978-601-200-619-3 (жалпы)

Жонли табият

1. Тинглайлик.

Салом, мактаб!

Салом, мактаб, жон мактаб
Гул боғларинг чиройли
Эшигинг оч каттароқ,
Энди кириб борайлик.

Ёз ойлари ўйнадик
Дала, қир ва тоғларда.
Катталарга қарашдик
Пахтазору боғларда.

Мева тердик саватлаб,
Бошоқ йиғдик этаклаб.

Моллар боқдик уватда,
Сув бўйида етаклаб.

Дарёларда чўмилдик,
Тоққа чиқдик чирмашиб.
Гербарийлар тўпладик
Шаҳар ўтиб, қир ошиб.

Соя-салқин боғларда
Ўйнаб йиғдик куч – қувват.
“Яна аъло ўқиймиз!” –
Бу биздаги зўр ният.

Шухрат

2. Сўзлашайлик.

1. 1 сентябрь қандай кун?
2. Сиз ҳам мактабга боришни орзиқиб кутасизми? Нима учун?
3. Болалар мактабга қандай ниятда келишган? Сиз-чи?

3. Гапларни ўқинг. Гаплар бир-биридан қандай ажратилган? Гаплар нималардан тузилган?

Бизнинг мактабимиз шаҳарнинг марказида жойлашган. Мактабимиз кўп қаватли, шинам, озода. Мен учинчи синфда ўқийман. Мактабимиз яқинида спорт саройи бор. Биз ўқишдан бўш пайтларимизда спорт тўғаракларида шуғулланамиз.

Гапларни кўчириб ёзинг. Нечта гап ёздингиз?

4. Мақолларни ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

Кўп ўқиган кўп билар.

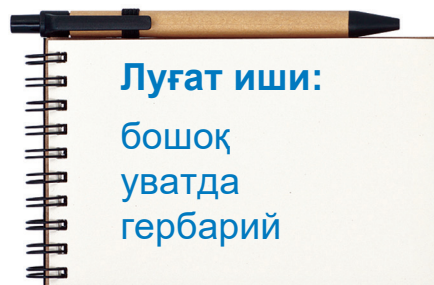
Билим бахт келтирар.

5. Тушириб қолдирилган ундош ҳарфларни қўйиб шеърни ўқинг ва кўчириб ёзинг.

Мактаб

Макта...дан кўп ро...иман,
Бағри...да улғаяман.
Ўзинг...ан олганимни,
Ўзингга қай...араман.
Мактабдан ке...олмайман,
Кўп на...са хаёллаймаман.
Мангу ўқу...чи бўли...,
Қоларга уялмайман.

М. Мақатаев

Луғат иши:

бошоқ
уватда
гербарий

Нутқ

1. Расмга қаранг.

Расм асосида тўрт бешта гапдан иборат бўлган ҳикоя тузинг. Ҳикоянгизга сарлавҳа топинг.
Нутқ нима?

2. Ўқинг. Матнда нечта гап бор?

Кишилар сўзлашадилар. Сўзлаш орқали бир-бирлари билан муносабатда бўладилар. Бола сўзлашни атрофдаги кишилардан ўрганади. Сўзлаш орқали у атрофдаги кишиларга ўз фикрини билдиради. Фақат инсонларгина сўзлашишни биладилар.

Матнга сарлавҳа топинг ва кўчириб ёзинг.

Ёдда сақланг!

Нутқ – гаплар орқали билдирилган фикрдир.
Нутқ гаплардан, гап эса сўзлардан тузилади.

3. Ўқинг. Матнда нечта гап борлигини аниқланг.

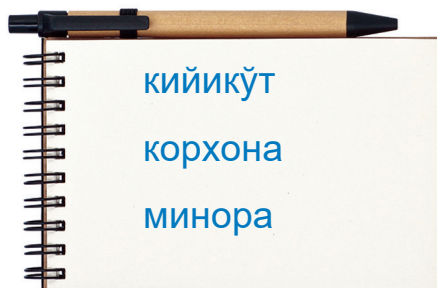
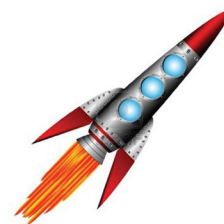
Ўлкамизда ялпиз, исирик, кийикўт ва бошқа ўсимликлар ўсади бу ўсимликларни доривор ўсимликлар дейишади доривор ўсимликлар инсон ҳаётида катта аҳамиятга эга улар йиғилиб, дори-дармон тайёрлаш корхонасига топширилади.

4. Топишмоқларни ўқинг, жавобларини айтинг.

Ҳар бир ишни беш ўртоқ
Бажарар аҳил иноқ.

Ғилдираксиз, қанотсиз,
Учадиган минора.
У бор бизга бир қадам,
Осмондаги сайёра.

Матн

1. Чап ва ўнг томондаги гапларни қиёсланг. Қайси устунда алоҳида-алоҳида гаплар, қайси устунда матн берилган?

Ўқувчилар саёҳатга борадилар. Куз келди. Боғда турли ме-
Биз китобни севамиз. Мен ёзда валар пишди. Табиат бизга кўп
қишлоққа бордим. нарсаларни ҳадя этди.

Матнга сарлавҳа топинг ва кўчиринг.

Матн нима?

Матн

- Нутқнинг ёзма шакли.
- Мазмун жиҳатдан боғланган гаплар.
- Гаплардан тузилади.

2. Расмни кузатинг. Куз фасли ҳақида мазмунан бир-бирига боғланган гаплар тузинг.

3. Ўқинг. Матнга сарлавҳа топинг.

Одатда чумолилар тўп-тўп бўлиб яшашади. Шунинг учун улар ёзда қиш учун овқат ғамлашади. Чумолилар майда қўнғиз ва капалак қуртларини истеъмол қилишади. Улар ўрмон ва боғларни турли зараркунандалардан сақлашади.

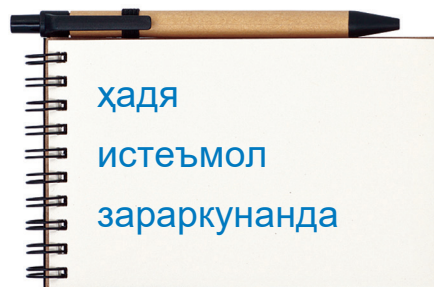
Матнни кўчиринг.

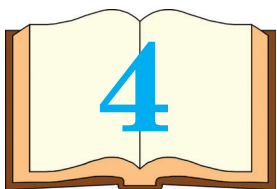
4. Фикрлашинг.

1. Матнда қандай ҳашаротлар ҳақида ёзилган?
2. Чумолилар ҳақида яна нималар биласиз?
3. Дунётаниш дарсида ўрганганларингиз асосида фойдали ҳашаротлар ҳақида сўзлаб беринг.

5. Ижодий иш.

Ёзги таътилда энг қизиқ ўтган кунингиз ҳақида сўзлаб беринг. Фикрингизни 3-4 та гап билан ёзма ифодаланг.

Гап

1. Матнини ўқинг. Матнда нечта гап борлигини аниқланг.

Олтин куз

Ҳар бир фасл ўзига хос чирой, тароватга эга. Лекин фаслларнинг гўзали куз бўлса керак. Кузни олтин куз деб бежиз айтишмайди. Дарахт барги олтиндай товланади. Ҳаво илиқ, ёқимли шабада эсади. Ариқларда биллурдай зилол сув оқади. Осмонда оппоқ булутлар сузади. Куз ҳақиқатдан ҳам олтин фасл.

Расмларни кузатинг. Жонли табиат аъзоларининг куз фаслидаги ҳаёти ҳақида гаплар тузинг.

3. Ёзинг. Берилган сўزلардан гап тузинг.

1. Келди, куз, олтин. 2. Пишди, мевалар, ғарқ. 3. Иш, кўпайди, полизда. 4. Ишлари, йиғим – терим, полизда, қизиб, кетди. 5. Йиғиб,

олаётирлар, ҳосилни, полизда, деҳқонлар, мўл. 6. Деҳқонларга, ёр-
дамлашдилар, ўқувчилар.

4. Ўқинг.

Куз

Ҳаво майин, осмон тин – тиниқ,
Очилибди гуллар ранг – баранг.
Ариқларнинг туби кўринар,
Дарахтларнинг барги қуёш ранг
Очилибди пахталар оппоқ,
Олма, узум, ноклар пишган ғарқ.

Шукрулло

Шеърни ёддан ёзинг.

5. Тез айтинг.

Етти тўти, митти тўти,
Етмиштага етти тўти.

Икки укки – ака – ука укки.

Бултурги бургутни бугун Ургутда кўрдим.

6. “Табиат қўйнида” мавзусида постер тайёрланг.

Сўз

1. Сўзларни ўқинг ва уларнинг ҳар бирига савол беринг. Ҳар бир сўз нимани ифодаляётганини айтинг.

Мактаб, яшил, ишчи, ёзди, қоғоз, кенг, оппоқ, соат, чизади, кичик, хирмон, ишлайди, гулзор, чиройли.

1-устунга шахс – нарса номини билдирадиган сўзларни,

2-устунга шахс – нарса белгисини билдирадиган сўзларни,

3-устунга шахс – нарсанинг ҳаракатини билдирадиган сўзларни ёзинг.

2. Ўқинг

Асалари

Писанд этмай йўлларни
Кесиб саҳро чўлларни
Қучиб минглаб гулларни
Бол йиғар асалари.

Оила шифокори
Инсоннинг халоскори
Ҳалолликдир шиори
Бол йиғар асалари.

Интизомдир йўлдоши,
Ор – номусдир қўлдоши
Хоиннинг узиб бошин
Бол йиғар асалари

Чиндан ҳам асалари
Севамиз ёшу-у қари,
Табиатнинг гавҳари
Бол йиғар асалари

Н. Нодиров.

3. Сўзлашайлик

1. Шеър нима ҳақида ёзилган?
2. Асаларининг ҳаракатини кузатганмисиз?
3. Асалариларининг фойдаси ҳақида нималар биласиз?
4. Шеърда сўзлар нечта?

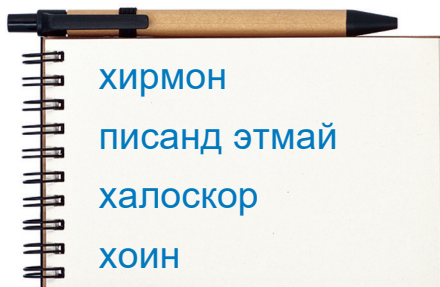
4. Шеърӣ парчани ўқинг.

Савол тушди ўртага
“Қимга нима ёқади?”
Ўйга чўмиб болалар
Бир-бирига боқади.

5. Топишмоқни ўқинг. Ҷавобини ёзинг ва фонетик таҳлил қилинг.

Қора парда очилди,
Шилдираб сув сочилди.

Товушлар ва ҳарфлар

1. Сўзларни ўқинг, уларни талаффузига эътибор беринг. Ҳар бир сўзда нечта товуш ва нечта ҳарф борлигини айтинг.

Билим, белгисидир, бахт.
Иши, ваъдага, вафо, марднинг.

Сўзлардан мақоллар тузиб ёзинг ва мазмунини тушунтиринг.

Товуш ҳарфдан нимаси билан фарқ қилади?
Товушлар ёзувда ҳарфлар билан белгиланади.

2. Сўзларни кўчиринг. Талаффузи ва ёзилишига эътибор беринг.

Байроқ, илм, анҳор, меҳр, расм, ўйлади, кўз, ватан, олхўри, сариқ, жавон, нордон, арқон, пода, ўлка, беда, сабр.

3. Топишмоқларни ўқинг, жавобларини айтинг.

Оёғи йўқ, кўзи йўқ
Осмонда сайр этади.
Оламни равшан этиб
Шом манзилга етади.

Зув-зув боради,
Томдан қарайди.
Чўп-лой чўқийди,
Замбил тўқийди.

Ажратиб берилган сўзларни ёзинг.
Унли ҳарфларни тагига чизинг.

Ёдда сақланг!

Унли товушларни талаффуз қилганимизда ҳаво оғиздан эркин ўтади. Унли товушлар овоздан ташкил топади. Унли товуш бўғин ҳосил қилади. Ундош товушларни талаффуз қилганимизда ҳаво тўсиққа учрайди.

4. Сўзларни ўқинг. Унли ва ундош билан бошланадиган сўзларни аниқланг. Уларни икки устунга ажратиб ёзинг.

Осмон, бахт, анор, ўрмон, қишлоқ, шабада, улуг, эълон, фабрика.

Осмон, шабада, фабрика сўзларини бўғинларга ажратинг.

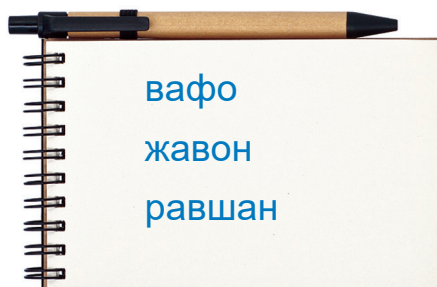
5. Шеърни ифодали ўқинг. Ажратиб берилган сўзларни фонетик таҳлил қилинг.

Табиатни асрайлик!

Бугун эккан қаламчанг
Катта **терак** бўлади.
Фақат уни авайлаб,
Асраш керак бўлади.

Тоғ гўзал, ўтлоқ гўзал,
Севамиз гул атрини.
Эсда тутайлик дўстлар,
Табиатнинг қадрини.

Маъмур Қаҳҳор

Бўғин. Урғу

1. Ўқинг. Сўзларни намунадагидек бўғинларга ажратиб ёзинг.

Турналар

Қатор-қатор турналар,
Учар жануб, шимолга.
Дуч келар гоҳи ёмғир,
Гоҳида дўл-шамолга.
Қийин кечса ҳам парвоз,
Манзилига етади.
Баҳорда келиб улар,
Кузда учиб кетади.

Шухрат Шоҳ

Намуна: Қатор-қа-тор тур-на-лар.

2. Изланинг.

1. Турналарнинг учиб келиши кетишини кузатганмисиз?
2. Турналар ҳаёти ҳақида интернетдан маълумот тўпланг.

Ёдда сақланг!

Сўзда нечта унли бўлса, шунча бўғин бўлади. Сўзлар бир йўлдан иккинчи йўлга бўғинлаб кўчирилади. Бир ҳарфни аввалги йўлда қолдириб ҳам, кейинги йўлга кўчириб ҳам бўлмайди. Кўнгил, сингил каби сўзлардаги нг ҳарф бирикмаси бир товушни ифода-лайди. Бундай сўзлар бир йўлдан иккинчи йўлга кў-нгил, сў-нги ёки кўнг-лим, сўнг-ги каби кўчирилади.

3. Ўқинг. Сўзларнинг урғули бўғинини аниқлаб, урғу белгисини (') қўйинг ва ёзинг.

Бинафша, завод, китоб, сентябрь, давлат, вокзал, навбатчи, январь, мусича, меҳнат.

Ёдда сақланг!

Сўз бўғинларидан бирининг бошқаларига қараганда кучлироқ айтилиши урғу дейилади. Урғу кўпинча сўзнинг охириги бўғинига тушади: гулч^и, гулчил^ар, гулчилард^ан.

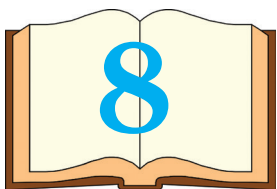
3. Берилган ҳарфлардан бир, икки, уч бўғинли сўзлар тузинг ва ёзинг.

Д, И, Б, М, О, Л, Н.

4. Расмда берилган нарсалар номини ёзинг. Урғули бўғинни аниқланг.

Алфавит

1. Ўқинг. Алфавитдаги қайси ҳарфлар тушиб қолганини аниқланг ва уларни ўз ўрнига ёзиб, алфавит тартибида тўлдиринг.

а, б, ..., г, д, е, ..., ж, з, и, ..., к, л, м, н, о, ..., р,
с, т, ..., ..., х, ц, ..., ш, ъ, ь, э, ..., я, ў, ..., ..., ҳ.

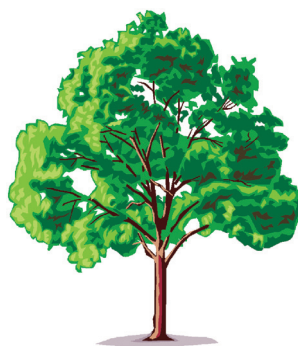
2. Қуйидаги берилган сўзларни алфавит тартибида ёзинг.

Тол, арча, қайрағоч, ўрик, олма, чинор, гилос, жийда.

3. Суҳбатлашинг.

1. Дарахтларнинг табиатдаги аҳамияти ҳақида билганларингизни айтинг.
2. Дарахтларни гуруҳларга ажратинг. Уларнинг фарқи нимада?

4. Ўйланг.

Сўзлар қатори орасида берилган ҳарфлардан мосини қўйиб, янги сўз ҳосил қилинг. Сўзларнинг маъносини изоҳланг.

тоғ	а	айёр	т	эрта	к
ош	б	елка	н	қиш	ў
айиқ	қ	ўроқ	с	иш	қ

5. Матни ўқинг, ажратиб берилган сўзларни алфавит тартибида ёзинг.

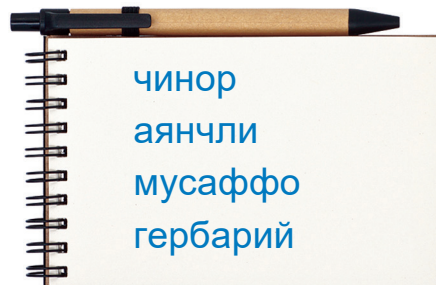
Кузги ўрмон

Кузнинг дастлабки кунлари ўрмон ҳам гўзал, ҳам **аянчли** манзара касб этади. Ҳавода секин айланганча қайиннинг енгил сариқ **барглари** тўкилаверади, тўкилаверади. У дарахтдан бу **дарахтга** ўргимчакнинг инлари тортилади. Бир томонда эса кеч кузда гуллайдиган **гуллар** очилади.

Ҳаво тиниқ ва **мусаффо**. Ўрмондаги ариқлар суви ҳам **тиниқ**. Сув остидаги тошлар аниқ **кўринади**.

И. Соколов – Микитов

Куз пайтида ўрмонга борганмисиз?
Кузги барглардан гербарий ясанг.

чинор
аянчли
мусаффо
гербарий

Жарангли ва жарангсиз ундошлар

1. Жуфтлаб берилган сўзларни ўқинг.

март-март
гул-кул
дарз-дарс
доғ-тоғ

жим-чим
чой-жой
дил-тил
барча-парча

Бу сўзлар қайси ҳарфларга кўра бир-биридан фарқ қиляпти? Уларни жуфтлаб айтинг ва талаффузига эътибор беринг.

Ёдда сақланг!

Ундош товушлар овоз ва шовқиннинг иштирок этишига кўра жарангли ва жарангсиз бўлади.

б, в, г, д, ж, з, м, н, й, л, ғ, нг, р – жарангли ундошлар.

п, ф, к, т, с, ш, ч, х, ҳ, ц, қ – жарангсиз ундошлар

2. Шеърни ўқинг.

Нуқталар ўрнига тушириб қолдирилган ҳарфларни қўйиб кўчиринг ва ёзилишини тушунтиринг.

Сўз – китобга

Танишайлик, мен – кито...,
Асл билимларга кон,
Бойлик берай беҳисо...,
Бўлсанг агар қадрдон.

Ҳар ерда ҳурмат қилгин,
Дўстлашайлик умрбо...
Илмим нурин шимиргин,
Дил уйинг бўлсин обо....

Жуфти бор жарангсиз ва жарангли ундошларни айтинг.

3. Матнни ўқинг. Ажратиб берилган сўзларни кўчириб ёзинг. Сўзлардаги жарангли ундошларнинг тагига чизинг.

Қизғин палла

Пичанзорда ўт тиззадан баланд ўсган. Турли-туман гуллар ҳиди баҳри-дилингизни очади. Капалаклар, **хонқизи** ғужғон ўйнайди. Асалариларни айтмайсизми, бол йиғиб чарчашмайди, катта кўк **чигиртка** баргизуб баргига ўтирволиб, чириллашдан чарчамайди. Пушти гулли бедадан тотли асал ҳиди анқийди. Пичанзорда ўроқчилар ишга тушишган.

Чорва учун **қишловга** етарли миқдорда ем-ҳашак ғамлаш зарур.

4. Суҳбатлашинг.

1. Қиш пайтларида чорва моллари нима билан озиқланади?
2. Уй ҳайвонларига қандай ғамхўрлик қиласиз?

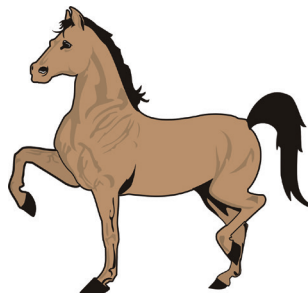
Жониворлар тилидан

1. Шеърларни ифодали ўқинг. Шеърлардаги жарангли ва жарангсиз товушларни аниқланг.

От

Қушдай учқур отдирман,
Бойчибор, Ғиротдирман.
Узоқни яқин этгум,
Инсонга қанотдирман.

Бургут

Кўкни севган бургутман,
Кўзлари ёнган ўтман.
Чўққилар ватанимдир,
Боши осмонга етган.

Туроб Ниёз

2. Матнни ўқинг. Ажратиб берилган сўзларни кўчиринг, жарангсиз ундошлар тагига чизинг.

Олмахон

Олмахон катта эмас, лекин чаққон ҳайвон. У **дарахт** ковакларида яшайди. Баҳорда кунлар илиши билан олмахонлар ерга тушиб ўйнайди.

Бир куни бир нечта олмахонлар дарахт ёнида юрар эдилар. Айёр **тулки** пайдо бўлди. У олмахонларни кўриб тўхтади. Тулки жуда оч эди. Олмахонлар уни кўриб, **чаққон** инларига кириб олишди. Тулки уларни кўп **пойлади**. Тулки ниятига ета олмай, қайтиб кетди.

3. Сўзлашинг.

1. Олмахон ва тулкининг ҳаёти ҳақида яна нималар биласиз?
2. Ўрмонда яшовчи ҳайвонларнинг ҳаётига оид расмлар тўпланг.

4. Шеърни ўқинг. Ёддан ёзишга тайёрланинг.

Оҳ, далажон, далажон!
Мунча сен оромижон.
Кундуз қуёш бошингда,
Тунда юлдузлар маржон.

Ўткир Рашид

5. Мақолларни ўқинг ва мазмунини тушунтиринг.

Айтилган сўз – отилган ўқ.

Кўз қўрқоқ, қўл ботир.

Инсон қўли – гул.

Талаффузда тушиб қоладиган ундошлар

1. Ёзинг. Нуқталар ўрнига д ва т ундошидан мосини қўйиб, сўзларни кўчиринг.

Пайван..., дўс..., дилбан..., сус..., пойтах..., ғиш..., балан..., дарах..., мар....

Ёзган сўзларингизни ўқинг. Талаффузида қандай ўзгариш бўлганини айтинг.

2. Ўқинг. Қайси сўзларни охиридаги ундош товуш талаффуз қилинмаяпти?

Фарзанд бўлиб мақтайман,
Хурсанд бўлиб мақтайман.
Шу ўлка сувин ичдим,
Дилбанд бўлиб мақтайман.

Пўлат Мўмин

Кўчиринг. Охирги ундош айтилмай қоладиган сўзларнинг тагига чизинг.

3. Шеърни ўқинг.

Дарахт

Ёз, куз, қиш, баҳор бўлсин,
Жойидан ҳеч жилмайди.
Қор, ёмғир ёғар бўлса,
Бекинишни билмайди.

Тик турганча атрофни
Кузатади индамай.
Сон-саноқсиз япроғин
Кузда тўкар билдирмай.

Туроб Ниёз

4. Сўзлашамиз.

1. Дарахтларни инсон ҳаётида қандай ўрни бор?
2. “Бирни кессанг, ўнни эк” мавзусида постер тайёрланг.

5. Катакчаларга мос сўзларни топиб ёзинг. Шу сўзларнинг талаффузи ва ёзилишини қиёсланг.

1. Ўртоқ сўзига яқин маъноли сўз.
2. Жуфт сон.
3. Жасур сўзига яқин маъноли сўз.
4. Озиқ-овқат маҳсулоти.

3			1		4
			2		

6. Тез ва тўғри ўқинг.

Олти жуфт оқ чинни чойнакка тўрт жуфт кўк қопқоқни, тўрт жуфт кўк чинни чойнакка олти жуфт оқ қопқоқни ёпиб бўладими?

Талаффузда охиридаги ундош тушиб қоладиган сўзларни айтинг.

Манзара

1. Шеърни ўқинг. Ажратиб берилган сўзларни кўчириб ёзинг.

Манзара

Тоғ қўйнида мўъжаз бир булоқ,
Тинмай бидир-бидир қайнайди.
Булоқчага олганча қучоқ,
Қуёш заррин нурын тарайди.

Булоқ нурлар селида қолиб,
Тунда нафас **ростлаб** олади.
Қуёш эса кўзлари **толиб**
Тоғ бошида ухлаб қолади.

Туроб Ниёз

Ажратиб берилган сўзларнинг айтилиши ва ёзилишига эътибор беринг.

2. Нуқталар ўрнига б ёки п ҳарфларидан мосини қўйиб гапларни кўчиринг.

Булутлар ортидан офто... чарақлаб чиқди. Болалар макта... томон
йўл олдилар. Тўлқин дарсда тўғри жаво... берди. Алишер концертда
рубо... чалди. Мактабимиз кутубхонасига янги кито...лар келтирилди.

3. Мақолларни ўқинг. Ажратиб кўрсатилган сўзларнинг айтилиши ва
ёзилишидаги фарқни тушунтиринг. Мақолларни ёддан ёзишга тайёрланинг.

Мард майдонда билинади.
Дўст сўзини ташлама.
Одобли **фарзанд** – оила кўрки.
Дарахт бир ерда кўкаради.

4. Шеърни ўқинг.

Сарик япроқлар ёққанда

Кузда ёғин. Булут. Туман
Сарик япроқ ёғади!
Сарик қуюн итқитиб
Шопиради ҳавони.
Тапталади ерларда
Шитир-шитир япроқ.
Оловда сарик бўёққа
Белангандай атроф.

Музаффар Алимбаев

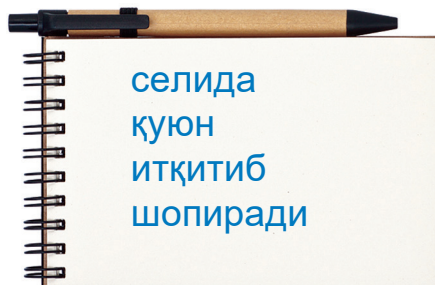

1. Дўстингиз билан кузги хазонрезгилик ҳақида суҳбатлашинг.
2. Барглар нима учун кузда сарғаяди?

5. Туширилган ҳарфларни қўйиб сўзларни ўқинг. Донларнинг номини ёзинг.

Нўх.т, буғд.й, ар.а, ш.ли, г.уруч, олх.ри, т.риқ, м.ш,
уз.м, л.вия.

Кетма-кет келган бир хил ундошлар

1. Шеърни ифодали ўқинг.

Фил

– Ер юзида энг катта
Ҳайвон қайси? Фикр қил...
– Албатта, бу баҳайбат,
Қулоқлари катта фил.

Ажратиб берилган сўзларнинг айтилиши ва ёзилишига эътибор беринг.
Улар қандай сўзлар?

2. Суҳбатлашинг.

1. Фил ҳақида нималарни биласиз?
2. Филлар қаерда яшайди?
3. Ер юзидаги улкан ҳайвонлар ҳақида энциклопедиялардан маълумотлар тўпланг ва дўстларингиз билан муҳокама қилинг.

3. Сўзларни бўғинларга бўлиб ўқинг.

Битта, довучча, иссиқ, оппоқ, лаббай, марра, қаттиқ, ҳамма, жизза, эллик, тўққиз, иккита, етти, саккиз, арра.

Сўзларни бўғин кўчириш учун бўлиб ёзинг.

4. Ўқинг. Сўзларни ёзилишини ёдда сақланг.

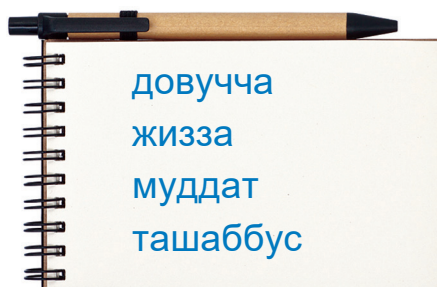
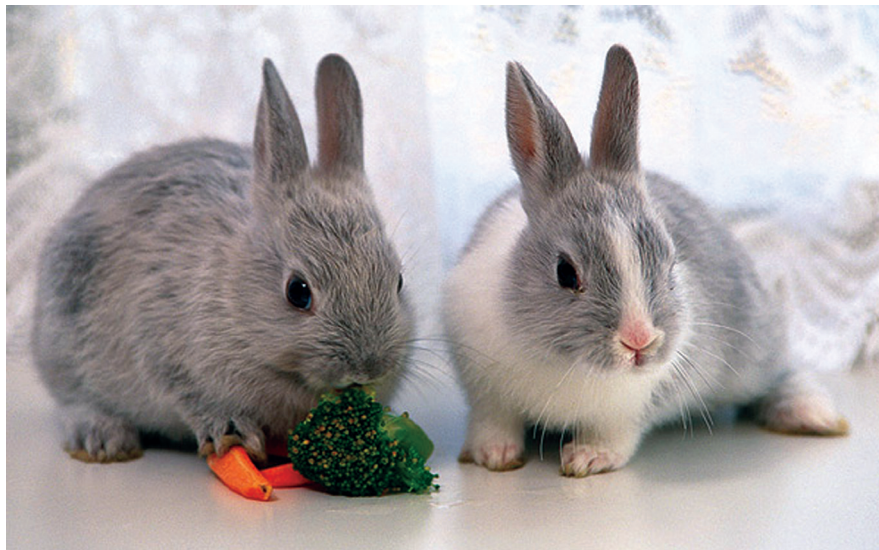
Аччиқ, балли, баракалла, грипп, ташаббус, табарруқ, грамм, табассум, ялла, жизза, алла, муддат, миннатдор, маҳалла.

Ажратиб кўрсатилган сўзларни қатнаштириб гаплар тузинг. Тузган гапларингизни ёзинг.

5. Матнни ўқинг. Кетма-кет келган бир хил ундошли сўзларни аниқланг.

Мардон иккита қуён боласини анчагача сут билан боқди. Қуёнчалар ўт-ўлан ейдиган бўлди. Мардон битта қуёнчани Асилбекка совға қилди. Иккинчи қуёнчани мактаб жонли бурчагида боқишга қарор қилди. Ҳозир ўша қуён жонли бурчакда яшайпти.

Устоз ва мураббий

1. Матнини ўқинг. Кетма-кет келган бир хил ундошли сўзларни аниқланг.

Устоз ва мураббий

Бизни ўқишга, ёзишга ўргатган, ақлимизни расо, тилимизни бурро этган, олам сирларини танитган устоз муаллимдир.

Бизни меҳнатсевар, ҳалол, тўғрисўз, яхши хулқли, ёқимтой бўлишга ундаган ва чиройли кийинишга, озода юриш-туришга ўргатган тарбиячи мураббийдир. Бу олийжаноб касб соҳиблари болаларнинг она-Ватанни севишлари, бахтли-саодатли, келажаги порлоқ бўлиши учун ғамхўрлик қиладилар. Заҳматкаш устозлар ва мураббийлар ифтихоримиздир. Уларнинг ишончини оқлаш муқаддас бурчимиздир.

2. Суҳбатлашинг.

1. Устоз ҳақидаги мақолларни айтинг.
2. Дўстингиз билан устозингиз учун тилаклар ёзинг.

3. Туширилиб қолдирилган ҳарфларни қўйиб сўзларни ўқинг.

мука...ал	ми...атдор	тана...ус
таа...уб	ми...ионер	таша...ус
маҳа...а	чи...и	чи...ак
гра...	жи...а	чи...ак

Сўзларни ёзинг, имлосини ёдда тутинг.

4. Ўқинг. Сўзларни ёзилишини ёдда сақланг.

Ҳаммом, укки, тонна, хоккей, килограмм, мураккаб, теннис, антенна, икки, ҳамма, чинни, ҳиммат.

Сўзларни қуйидаги тартибда кўчиринг.

кк: икки

мм:

нн:

5. Тез ва тўғри айтинг.

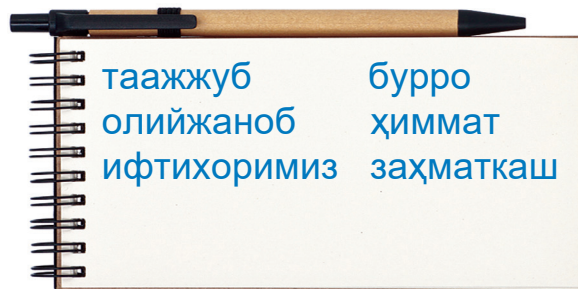
Лола арралайди, Сора аллалайди.

6. Мақолларни кўчириб ёзинг.

Қушни асраган – одамни асраган билан баробар.

Тоза ҳаво – дардга даво.

1. Расмни кузатинг. Расм асосида “Олтин куз” мавзусида ҳикоя ёзинг.

2. Ўқинг. Гапларнинг чегарасини аниқланг.

Куз бошланди кундузи ҳаво яхшигина исийди кечаси салқин бўлади баъзан шудринг тушади кечқурунлари шабада эсиб туради пахта қийғос очилди далаларда теримчилар пахта теряпти.

Тиниш белгиларини қўйиб гапларни кўчиринг.

3. Шеърни ифодали ўқинг.

Куз қўшиғи

Боғлар кўм-кўк кўйлагин
Бўяб олди сариққа.
Шилдирар зилол сувлар
Қулоқ солсанг ариққа
Куйлар кузнинг қўшиғин.

“Қиёв – қиёв” турналар
Жануб томон олди йўл
Кўкка қараб болалар
Қийқириб силкитар қўл,
Куйлаб кузнинг қўшиғин.

Эргаш Раимов

Шеърдан шахс ва нарсa белгисини билдирган сўзларни топинг.

4. Ўқинг. Аввал бир бўғинли, кейин уч бўғинли сўзларни кўчиринг.

Бинафша, фил, ҳарф, жавоб, ҳовли, пахта, тошбақа, илм, вақт,
шкаф, меҳрибон, завқ, чинни, суҳбат, қўнғироқ, томоша.

Фойдали ҳашаротлар

1. Матни ўқинг.

Тугмача қўнғиз

Болалар чиройли қўнғизча ушлаб олишди. Унинг боши қоп – қора. Қанотларида эса қип – қизил холлари бор эди. У қўрқиб қимирламай ётарди.

Уни тугмача қўнғиз ёки хонқизи ҳам дейилади. Тугмача қўнғиз жуда фойдали. У баргларга тушган ширани ейди. Болалар тугмача қўнғизни томоша қилдилар, сўнг уни гулга қўндиришди. Қўнғиз қанот қоқди ва учиб кетди.

Шахс – нарса ҳаракатини билдирган сўзларни аниқланг.

2. Суҳбатлашинг.

1. Қандай ҳашаротларни биласиз?
2. Уларнинг фойдаси ва зарари ҳақида дўстингиз билан суҳбатлашинг.
3. Хонқизи ҳақида маълумотлар тўпланг.

3. Қуйидаги сўзлардан гаплар тузинг. Тузган гапларингизни ёзинг.

1. Дарахтларни, кузда, ўқувчилар, мевали, ўтқаздилар.
2. Машинада, терадилар, пахтани, механизаторлар.
3. Ялтирайди, барглари, дарахтларнинг, қуёшда.
4. Пишади, ғарқ, боғда, мевалар.
5. Анча, салқинлашди, кун.

4. Топишмоқларни ўқинг ва жавобини топинг.

Тўқир чиройли сават,
Осиб дарахт шохига.
Митти чивин, пашшалар
Тушар унинг чоҳига.

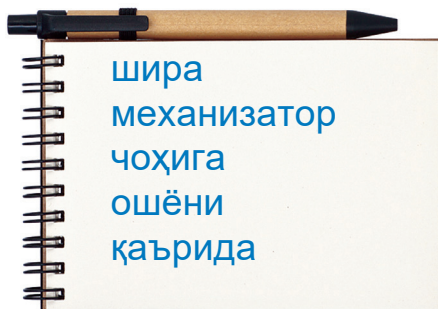

Вазнидан оғир юкни
Тишлаб тортар уйига
Ошёни ер қаърида
Ўиш озиғи барида.

5. Мақолни кўчириб ёзинг. Мазмунини тушунтиринг.

Булбул чаманни севар,
Одам Ватанни севар.

Гапнинг мақсадига кўра турлари

1. Ҳар бир гапни фикр тугашига қараб, овоз билан ажратиб ўқинг.

Эрксевар халқлар сўзи

Дунёдаги эрксевар халқлар бир сўзни севиниб айтадилар. Бу тинчлик сўзидир! Бу сўз турли тилларда турлича янграйди. Одамлар бу сўзни баралла айтадилар. Халқлар тинч, бахтиёр яшашни истайдилар!

Кўчиринг. Ҳар бир гап нимани билдирыпти?

– “Тинчлик” сўзини сиз қандай тушунасиш?

Ёдда сақланг!

Гап тугалланган фикрни билдиради. Ёзувда ҳар бир гапнинг биринчи сўзи бош ҳарф билан бошланади, охирига тиниш белгиси қўйилади.

2. Ҳар бир қаторда берилган сўзлардан алоҳида гап тузинг.

Мевазор, акам, билан, бордик, боққа. Шафтоли, олма, боғда, олхўри, пишган. Тўйиб, едик, биз, оқ, шафтолидан. Боғбонга, айтдик, раҳмат.

Тузган гапларни ёзинг.

3. Шеърни ифодали ўқинг.

Савол-жавоб

- Оила қандай даргоҳ?
- Оила муқаддасдир.
Яшасак бизлар иноқ
Бу барчага ҳавасдир.
- Хонадонда катта ким?
- Катталар бувим, бобом.
Ота-онам уларга
Кўрсатарлар эҳтиром.

Шухрат Шох

Ҳар бир гап қандай мазмун ифодаляётганини айтинг. Улар қандай оҳанг билан ўқилишига эътибор беринг.

“Оилам қувончим” мавзусида суҳбатлашинг.

4. Ҳикматли гапни ўқинг. Мазмунини тушунтиринг.

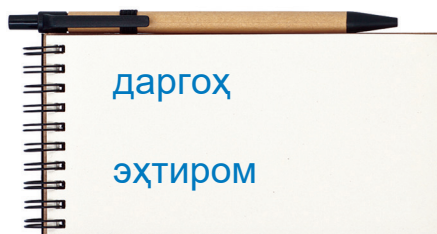
Яхши киши яхшиликдан чарчамас,
Ёмонликнинг кўчасига йўламас.

5. Ўқинг. Матнда нечта гап бор? Фикр билдириш мақсадига кўра гапларнинг турини аниқланг.

Одамлар тер тўкиб меҳнат қилдилар қирда олтиндек бошоқлар етилди комбайнлар ишга тушди мўл ҳосил йиғиб олинди омборлар донга лиқ тўлди.

Матнни кўчиринг. Ҳар бир гапнинг охирига тиниш белгисини қўйинг. Гапнинг бош ҳарф билан бошланишини унутманг.

Соғлом танда – соғ ақл

1. Шеърни ифодали ўқинг. Шеър нима ҳақида эканига эътибор беринг.

Озодалик ҳақида

Тозалик, озодалик –
Саломатлик деган гап.
Ёдлаб олинг болалар
Шу сўзимни яхшилаб.

Дерлар ёши улуғлар,
“Соғлом танда – соғ ақл”
Билсангиз, бу аслида,
Донолар ёзган нақл.

Шухрат Шоҳ

2. Сўзлашинг.

1. Тозалик, озодалик ҳақида мақоллар айтинг.
2. “Тозалик соғлик гарови” деганда нимани тушунасиш?

3. Ўқинг. Матнни кўчиринг.

Онаси ишдан қайтди. Қизи тайёрлаган карам шўрвадан ичди.
“Вой, қизим-эй, бирам мазали овқат тайёрлабсанки!”. Шўрва унчалик
мазали эмасди.

Қизиқ онаси уни нега бунча мақтади?

Ҳар бир гап қандай мазмунни билдиради?

4. Гапларни ўқинг. Фикр билдириш мақсадига кўра гапларнинг турини аниқланг.

Чиройли ёзишни машқ қилдингми? Спорт ишларига катта эътибор берилмоқда. Оҳ, асал қандай мазали! Етти ўлчаб бир кес. Азиза гулларни парвариш қилди.

Матнни кўчириб ёзинг.

5. Мақолларни ўқиб, мазмунини тушунтиринг.

Тоғ ҳавоси дард давоси.

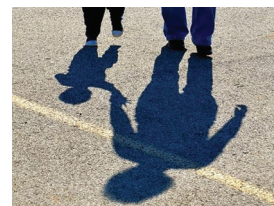
Ялқовнинг эртаси тугамайди.

Йигит номини меҳнат чиқаради.

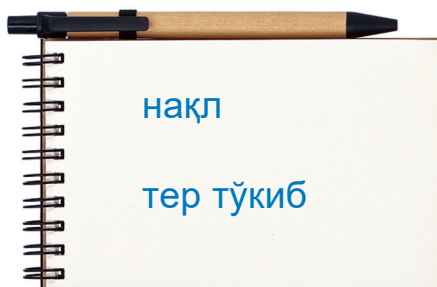

6. Топишмоқларни ўқинг. Жавобларини топинг.

Чопсанг, чопилмайди,
Кўмсанг, кўмилмайди.

Тег десам, тегмайди
Тегма десам тегади.

Дарак гап

1. Мактабга келгунча уйда ва кўчада кўрган-кечирганларингиз ҳақида сўзланг.

Йўлда кимларни, нималарни учратдингиз?

Қандай воқеаларни кўрдингиз?

Табиатдаги ўзгаришларни сездингизми?

Кўрган воқеаларингиздан қандай хулосага келдингиз?

Тузган ҳикоянгиздан хабар билдирувчи 2-3 та гапни танланг ва ёзинг.

Ёдда сақланг!

Бирор нарса – воқеа ҳақида хабарни билдирган гап дарак гап дейилади. Дарак гап охирида овоз пасаяди. Дарак гапнинг охирига нуқта қўйилади.

2. Расмларни кузатинг. Ҳайвонлар ҳаёти ҳақида гаплар тузинг ва ёзинг.

3. Шеърни ифодали ўқинг. Гап нима ҳақида бораётганига эътибор беринг.

Гул парвариши

Меҳнатсевар бўлсак биз
Катталар бўлишар шод.
“Баракалла, болам” деб,
Мақташар бизни бот-бот.

Тувакдаги гулларга
Сув қуямиз ҳар куни.
Ҳам сочиқда авайлаб,
Артиб қўямиз уни.

Юмшатамиз тупроғин
Йўқса таги қотади.
Меҳр берсак шу гуллар,
Яна яшнаб кетади.

Шухрат Шох

4. Сўзлашайлик.

1. Сиз ҳам синфингизда ибратли ишлар қиласизми?
2. Синфингизда қандай гуллар ўсади?
3. Уларни қандай парвариш қиляпсиз?
4. Шеърнинг биринчи тўрт қаторини ёзинг.

Яхши ният

1. Шеърни ўқинг ва мазмунини сўзланг.

Яхши ният

Катта бўлсам тоғамдай
Зўр фермер бўлмоқчиман.
Қадоқлатиб сут-қатик
Қувончга тўлмоқчиман.

Ишлаб чиқарсам қаймоқ
Минг хил қуртобу, пишлоқ,
Татиб кўриб “Зўр!” деса,
Лол қолса шаҳар-қишлоқ.

Ишонмайсиз, бир сирни
Айтдим дўстим Эркинга.
Тарқатаман музқаймоқ
Болаларга текинга.

Набижон Қодиров

2. Сўзлашайлик.

1. “Яхши ният” деганда нимани тушунасиз?
2. Сиз катта бўлганда ким бўлмоқчисиз?
3. Сизнинг қандай ниятларингиз бор?

3. Матнни ҳар бир гапнинг бошланиши ва охирини овоз билан ажратиб ўқинг.

Биз дўстликни улуғлаймиз дўстликда катта ҳикмат бор дўстлик кишиларни бир – бирига яқинлаштиради ватан ободлиги тинчликнинг барқарорлиги дўстлик билан боғлиқдир.

Кўчиринг. Ҳар бир гапнинг охирига нуқта қўйинг. Гапнинг биринчи сўзини бош ҳарф билан бошланг.

4. Сўзлашинг.

1. Сиз ҳам дўстликни қадрлайсизми?
2. Дўстлик ҳақидаги мақолларни айтинг.
3. “Содиқ дўст” мавзусида эссе ёзинг.

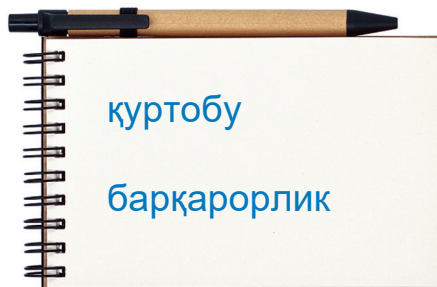

5. Ўқинг. Берилган сўзлардан гап тузинг.

Келди, куз, олтин. пишди, мевалар, фарқ. иш, кўпайди, полизда. ишлари, йиғим – терим, полизда, қизиб, кетди. йиғиб, олаётирлар, ҳосилни, полизда, дехқонлар, мўл. дехқонларга, ёрдамлашдилар, ўқувчилар.

6. Расмни кузатинг. Гаплар тузинг.

Сўроқ гап

1. Шеърни ифодали ўқинг.

– Ота-она қандай зот?
– Ота-онам мўътабар.
Камол топсин болам, деб
Меҳнат қилар шом – саҳар.

– Ака-ука, сингил ким?
– Уларми? Улар қондош.
Ҳамжиҳатлик ҳамиша,
Қондошларга чин йўлдош.

– Бахтнинг асоси нима?
– У ўзаро аҳиллик.
Эсли қиз укасига
Сира қилмас бахиллик.

Шухрат Шоҳ

1. Шеърда берилган саволларга сиз қандай жавоб берган бўлар эдингиз?
2. Шеърдаги сўроқ мазмунини билдирган гапларни топиб, айтинг.

Ёдда сақланг!

Бирор нарса ҳақида сўраш мазмунини билдирган гаплар сўроқ гап дейилади. Сўроқ гап охирига сўроқ белгиси (?) қўйилади.

Масалан: Сен бугун нимани ўргандинг?

2. Ўқинг. Ҳар бир гап қандай мазмун билдираётганини айтинг. Сўроқ гапларни кўчириб ёзинг.

Биз ўз Ватанимизни астойдил севамиз. Сиз қандай китоблар ўқийсиз? Тоғ орқасидан қуёш кўринди. Эрталабки бадантарбия машқларини бажарасизми? Рустам рубоб чалди. Ўртоқларингиз билан қаерга бордингиз?

3. Тез ва ифодали ўқинг.

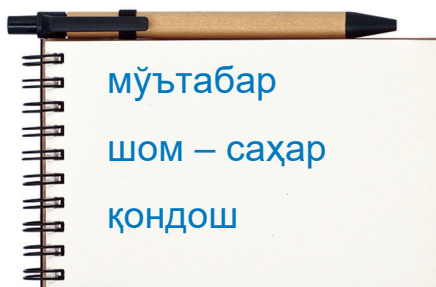
Икки айиқ қайиққа қаради
Оқ айиқ олдин қайиққа қарадими
Қора айиқ олдин қайиққа қарадими

Тез айтиш қандай гаплардан тузилганини аниқланг. Ҳар бир гап охирига тегишли тиниш белгисини қўйиб кўчинг.

4. Гапларни ўқинг. Гаплар қандай мазмун билдиргани ва охирига қандай тиниш белги қўйилганини айтинг?

1. Кузда қайси қушлар иссиқ ўлкаларга учиб кетади?
2. Нима учун кузда ҳашаротлар кўринмай қолади?
3. Кузда табиатда қандай ўзгаришлар бўлади?

Камтарга камол

1. Шеърни ифодали ўқинг. Мазмунини тушунтиринг.

Камтарлик ҳақида

Гарчи шунча мағрур турса ҳам,
Пиёлага эгилар чойнак.
Шундай экан манманлик нечун,
Кибр-у ҳаво нимага керак?

Камтарин бўл, ҳатто бир қадам
Ўтма ғурур остонасидан.
Пиёлани инсон шунинг – чун
Ўпар доим пешанасидан.

Эркин Вохидов

Шеърдан сўроқ гапни топинг.

2. Суҳбатлашинг.

Шоир пиёла билан чойнак орқали нима демоқчи?
Камтарлик деганда сиз нимани тушунасиш?

3. Ўқинг. Дарак гапларни сўроқ гапларга айлантириб ёзинг.

Кузда дарахтларнинг барглари сарғаяди. Октябрь ойида қовун-тарвузлар пишади. Ноябрь ойида ҳаво совий бошлайди. Қушлар иссиқ ўлкаларга учиб кетишади.

4. Ўқинг. Гапларнинг чегарасини аниқланг.

Қуддус Мухаммадий – болалар шоири сиз унинг шеърларини ўқиганмисиз унинг шеърларини болалар севиб ўқийдилар сиз болалар шоирларидан яна кимларни биласиз уларнинг қайси асарларини ўқигансиз

Кўчиринг. Ҳар бир гапнинг охирига тиниш белгисини қўйинг.

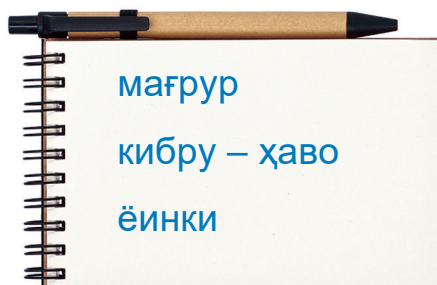

5. Шеърни ифодали ўқинг, сўроқ гапларни аниқланг.

Хаёл нима
Ким билар
Хаёл ёинки отми
Фикр қушин учирган
Ё қўшалоқ қанотми
Хаёл – мақсад ҳар ерда
Кучингизни синар у.
Ҳаракат қилганларга
Доимо бўйсунар у.

Пўлат Мўмин

Кўчиринг. Сўроқ гапнинг охирига сўроқ белгисини қўйинг.

Гўзал фазилат – инсон ҳусни

1. Ўқинг.

Бир донишманддан сўрадилар:

– Дунёда инсон учун энг яхши нарса нима-ю, энг ёмон нарса нима?

Донишманд жавоб берди:

– Дунёда инсон учун энг яхши нарса гўзал ахлоқ, тарбия, саъй-ғайратдир. Шу гўзал фазилатлар билан ном чиқаришдир. Ўлимдан ҳам баттар нарса эса тарбиясизлик ва ялқовлик билан танилишдир.

“Донишмандлар одоб-ахлоқ тўғрисида” китобидан

1. Донишманддан нималарни сўрадилар?
2. Донишманд нима деб жавоб берди?
3. Сиз қандай жавоб берган бўлар эдингиз?

2. Расмни кузатинг. Расм асосида саволлар тузинг.

3. Ўқинг. Матнда нечта гап бор, улар қандай гаплар?

Комиланинг ўз дарсхонаси бор у дугонаси **Малоҳат** билан шу ерда дарс тайёрлайди **Малоҳат** Комилага сўзларнинг маъносини ўргатади Комила эса унга **ифодали** ўқишни ўргатади икки дугона уй вазифаларини ўз вақтида пухта **бажарадилар**.

Ажратиб кўрсатилган сўзларга сўроқ беринг. Шу сўзлар ўрнига сўроқ ифодаловчи сўзларни қўйиб, гапларни қайта ўқинг. Қандай гаплар ҳосил бўлди? Ёзинг, тегишли тиниш белгиларни қўйинг.

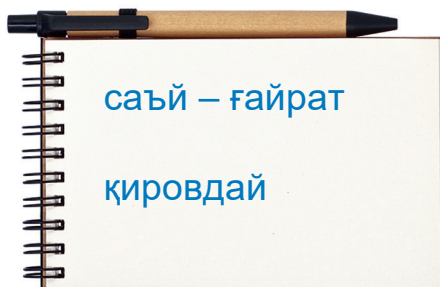
4. Топишмоқни ўқинг, жавобини топинг.

Барглари-чи, қировдай
Боғларда у бировдай.
Ўсишини кўрдим кам,
Соясида олдим дам.
Гули сариқ, иссимон,
Қайси мева бу, Омон?

5. Гапларни ўқинг. Сўроқ гапларни дарак гапларга айлантириб ёзинг.

1. Куздан кейин қиш келадими?
2. Кечаси об-ҳаво қандай бўлади?
3. Қор қачон ёғади?
4. Қишда қушлар нима билан озиқланади?

Буйруқ гап

1. Ўқинг, маъносини тушунтиринг.

Бировдан ёмонлик ахтарма, айтсалар ишонма. (Темур тузукларидан). Бугунги ишни эртага қўйма. Оз сўзла, кўп тингла. Етти ўлчаб, бир кес.

Аввал ўйла, кейин сўйла.

Ёдда сақланг!

Буюриш, маслаҳат, илтимос мазмунини билдирган гаплар буйруқ гап дейилади. Буйруқ гапнинг охирига нуқта қўйилади.

2. Ўқинг.

Кучинг етадиган ишга урин. Қўлингдан келмайдиган ишга уринма. Ҳамма жойда: кўчада, уйда одобли бўлинг. Кўча ҳаракати қоидаларига риоя қилинг. Дарвозани ёп, Самир.

Кўчиринг. Гаплар қандай мазмун билдираётганини айтинг.

3. Шеърни ифодали ўқинг. Кўчириб ёзинг.

Одатланинглар доим,
Тонг саҳар ювинишга.
Ҳамда амал қилинглар,
Озода кийинишга.

Шухрат Шох

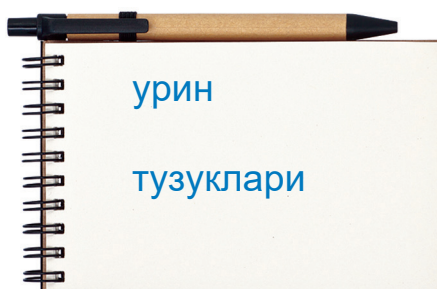
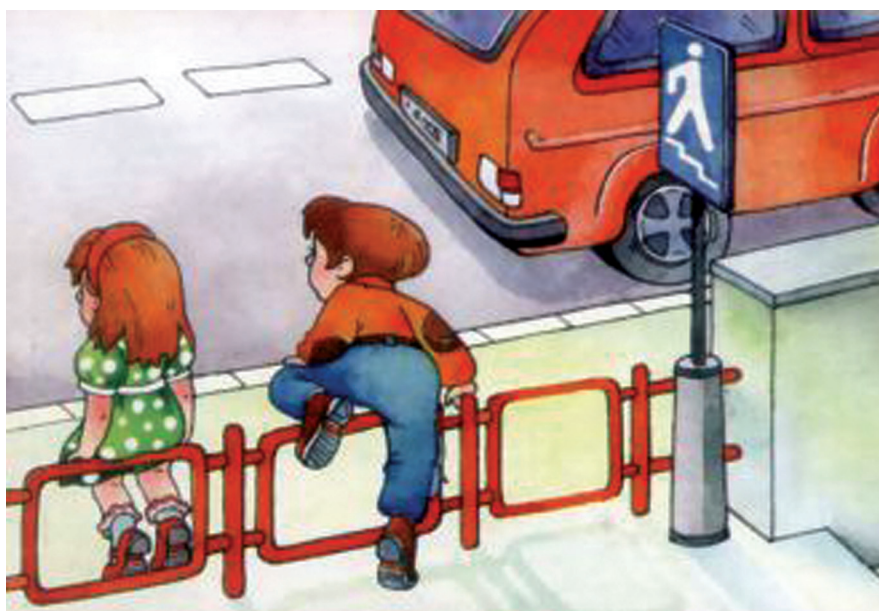
Шеър мазмунини сўзлаб беринг.

4. Нуқталар ўрнига тушириб қолдирилган ҳарфлардан мосини қўйиб мақолларни ўқинг.

Одо...ли бола эл...а манз...р.
Од...бни бео...обдан ўр...ан.
Ос...он – о...тоби билан,
Ин...он – о...оби би...ан г...зал.

5. Расмни кузатинг. Гаплар тузинг.

Одоб – кишининг зебу зийнати

1. Шеърни ўқинг.

Болам

Талтаймагин эрка бўлиб,
Йиғламагин тўлиб-тўлиб,
Қолмасин оч, рангинг сўлиб,
Мард бўл ёшликдан, эй болам!

Ёмон бўлиб тушма кўзга,
Доғ қўндирма оппоқ юзга,
Учма асло ёлғон сўзга,
Ёмондан қоч, ёшдан болам!

Бердақ

Шеър мазмунини ўз сўзларингиз билан тушунтириб беринг.

2. Мақолларни ўқинг. Кўчириб ёзинг.

Жаҳл – душман, ақл – дўст.
Ёлғончининг рост сўзи ҳам ёлғон.
Дарахт бир ерда кўкаради.
Режасиз иш – қолипсиз ғишт.
Одобли фарзанд – оила кўрки.

3. Мақолларни ўқинг. Мазмунини тушунтиринг.

Етти ўлчаб бир кес. Бугунги ишни эртага қўйма. Гап билан шошма,
иш билан шош. Чақирмаган жойга борма, чақирилган жойдан қолма.

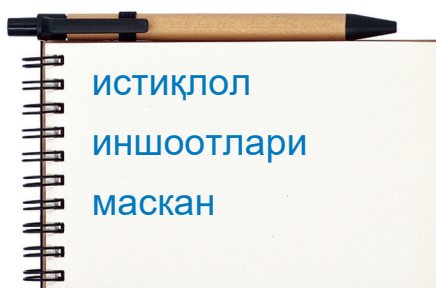

4. Матни ўқинг. Ҳар бир гапнинг чегарасини аниқланг. Тиниш белгиларини қўйиб, матни кўчиринг.

Истиқлол туфайли спорт ишларига катта эътибор бериляпти янги спорт иншоотлари қурилмоқда сизга яқин жойда спорт маскани борми сиз спортнинг қайси тури билан шуғулланасиз спорт билан дўстлашинг у кишини жисмоний чиниқтиради иродани мустаҳкамлайди соғлом танда соғ ақл.

5. Расмни кузатинг ва буйруқ гаплар тузинг

Ҳис-ҳаяжон гап

1. Ўқинг.

Куз келди. Боғда қип-қизил олмалар ва сап-сарик ноклар пишди. Ишкомларда узумлар товланади. Самандар буларни кўриб, жуда қувонди ва отасига деди:

– Эҳ, куз қандай ажойиб фасл!

Нима учун охирги гапдан кейин ундов белгиси қўйилганлигини тушунтиринг.

Ёдда сақланг!

Кучли ҳис – ҳаяжон, қувонч, ажабланиш билан айтилган гап ҳис-ҳаяжон гап дейилади. Ҳис-ҳаяжон гапнинг охирига ундов (!) белгиси қўйилади.

Масалан: Олтин куз, хуш келдинг элимга!

2. Ҳис-ҳаяжон гапларни кучли оҳанг билан ўқинг. Оҳанг орқали қувонч, табрик, чақириқни ифодаланг.

Бепоен пахта далалари қандай гўзал! Яшасин дунёда тинчлик!
Тўкин куз қандай яхши! Гулла, яшна Мустақил Қозоғистон!

Гапларни кўчириб ёзинг.

3. Ўқинг. Гаплар қандай мазмун англатяпти, уларнинг охирига қандай тиниш белгилар қўйилган?

Баҳорда дарахтлар қийғос гуллайди. Гулкосалар ичига бошини суқиб турган асалариларни кўрганмисиз? Ари гул шираси билан озиқланади, ундан асал тайёрлайди.

Оҳ, асал жуда мазали! Яна унинг кўп дардларга давоси-чи!

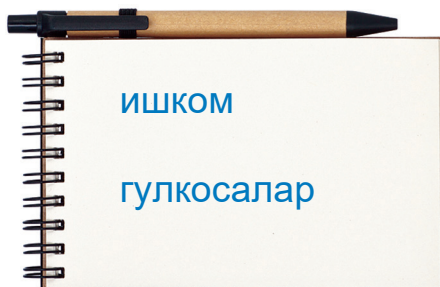
Ҳис-ҳаяжон билдирган гапларни кўчириб ёзинг.

4. Дарак, сўроқ гапларни ҳис-ҳаяжон гапга айлантиринг.

Дарахтларнинг барглари олтин рангга кирдими? Санамай саккиз дема. Қушлар бизнинг дўстимиз. Табиат муҳофазага муҳтож. Сувга ахлат ташламадингми?

5. “Табиат- чекмасин азият” мавзусида 3-4 та гапдан иборат ҳикоя тузинг.

Ишсеварни эл севар

1. Масални ўқинг.

Чумоли билан чивин

Юк кўтариб кетаётган чумолига
Йўлиқиб, чивин кулди унинг аҳволига:
– Ҳой, ҳой, очкўз, қадрини билмас бояқиш!
Терлаб, чарчаб ишлайдирсан тинмай ёз-қиш.
Бу қандай ҳол? Ишламасанг ўласанми?
Ишлаганинг билан бахтли бўласанми?
Кўрдингми сен мени, қандай яшайдирман,
Учиб-кўриб озиқ-овқат ошайдирман.
Ишламасдан емаклик ҳам мумкин экан-ку!
Сен ҳам ахир менинг каби жониворсан-ку!
– Тўғри, сизлар ишламасдан топасизлар,
Қайда текин овқат бўлса, чопасизлар!
Ишламасдан озуқ топиш, бахтли бўлиш,
Бизда тубанликдир, ундан яхши ўлим.

Элбек

1. Масалдан қандай хулосага келдингиз?
2. Масалдаги ҳис-ҳаяжон гапларни топиб ўқинг.
3. Масални дўстингиз билан ролларга бўлиб ўқинг.

2. Ўқинг. Кўчиринг.

Астана ажойиб шаҳар

Сиз Астанада қачон бўлгансиз?

Астанада корхоналар, меҳмонхоналар, истироҳат боғлари ва хиёбонлар бор. Астанага турли мамлакатлардан меҳмонлар келишади.

Астана Евроосиёнинг маркази. У дўстлик ва тинчлик шаҳри. Гулла, яшна, гўзал Астанам!

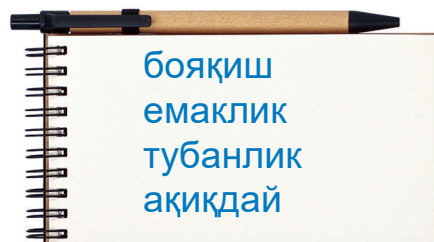
1. Гапларнинг охирига нима учун нуқта, сўроқ ва ундов белгилари қўйилган?
2. Гапларнинг қандай мақсад билдираётганини айтинг.

3. Шеърни ифодали ўқинг.

Гўзал – менинг Жанубим.
 Кўсагини қоқ ёрган,
 Оқ пахтаси – оқ маржон!
 Олмаси оқ ақиқдай,
 Узуми бор ёқутдай!
 Туни салқин, куни иссиқ,
 Гўзал – менинг Жанубим!

О.Турманжанов

Гап бўлаклари

1. Матнни ўқинг. Нечта гап борлигини аниқланг.

Мактабимизда синфлараро спорт мусобақалари бошланди. Ғолиб жамоамиз соврин олди. Мактаб директори жамоамизни табриклади. Спорт кишини жисмоний чиниқтиради. Ўқувчилар спорт билан мунтазам шуғулланадилар.

Гапда сўзлар қандай вазифани бажаради?

Ёдда сақланг!

Гапда сўзлар маъносига қараб, маълум бир вазифани бажаради.

Мустақил маъноли сўз гапнинг бўлаги бўлиб келади.

Масалан: *Ишқомларда узумлар товланади.*

2. Расмларни кузатинг.

“Биз спортни севамиз” мавзусида 4-5та гапдан иборат матн тузиб ёзинг.

3. Ўқинг. Гапнинг асосини ташкил этаётган сўзлар қайси бўлак вазифасида келаётганини айтинг.

Навбатчи гулларга сув қуйди. Қодир мураккаб масалани ечди. Танаффусда ҳовлида ўйнадик. Дарсни диққат билан тингладик. Шокир акасига хат ёзди. Нодир компьютерда расм чизди.

1. Ҳар бир гапни диққат билан ўқинг. Қайси бўлаклар асосий мазмунни тўлдиляпти?
2. Гап бўлакларини намунадагидек таҳлил қилинг.
Намуна: Навбатчи гулларга сув қуйди.
Навбатчи, *қуйди* – гап асоси; *гулларга, сув* – асосий мазмунни тўлдирган бўлаклар.

Ёдда сақланг!

Гапнинг асосий мазмунини ташкил этган гап бўлаклари бош бўлаклардир. Асосий мазмунни тўлдириш учун қўлланилган бўлаклар иккинчи даражали бўлаклардир.

4. Ўқинг. Гапнинг бош бўлакларини аниқланг.

Ўқувчи мактабда ва уйда барчага ўрнак бўлиши керак. Кузда далаларда йиғим терим ишлари қизийди. Тоғ эчкилари жуда чаққон ва эпчил бўлишади. Ўқитувчи аълочи ўқувчиларни мақтади. Оқил киши доно, олийжаноб, ростгўй одамларга дўст бўлади.

Исрофгарчилик – ёмон иллат

1. Матнини ўқинг. Нечта гап борлигини аниқланг.

Исрофгарчилик – ёмон иллат

Исрофгарчилик – пул, мол ва неъматларни керагидан ортиқча ишлатиш, нобуд қилиш, ўринсиз ёки ортиқча сарфлашдир. Исрофгарчиликка йўл қўймаслик, режалилик ҳар бир оилага қут-барака, тўқинлик олиб келади.

Ота-онанинг меҳнати билан оила учун келтирилган озиқ-овқатлар, кийим-бошларни асраш керак.

Ота-онанинг маблағига олинган мактаб ўқув қуроллари: дафтар, қалам, китоб, ручка ва бошқаларни эҳтиёт қилиш, кераклигини ишлатиш, озгина ишлатиб ташламаслик лозим. Чунки бу ҳам – исроф.

2. Суҳбатлашинг.

1. Исрофгарчилик деганда сиз нимани тушунасиш?
2. Исрофгарчиликнинг оқибатларини айтиш.
3. “Исрофгарчиликка йўл қўйманг!” мавзусида постер тайёрланг.

3. Ўқинг. Гапнинг бош бўлаклари вазифасини бажариб келган сўзларни аниқланг. Ёзинг ва бош бўлакларнинг тагига чизинг.

Онам ширмой нонлар ёпади. Ёмғир майсаларни яшнатади. Майин шамол япроқларни тебратади. Эрталаб уйимизга меҳмон келди. Одам ақли компьютерни яратди. Болалар спорт мусобақаларида қатнашдилар. Мамлакатимизда жуда кўплаб саноат корхоналари ишга туширилди.

4. Гапларни ўқинг. Гап бўлакларини аниқланг.

Биз кеча далага чиқдик. Далада кузги шудгор бошланди. Мен дўкондан расмли китобча олдим. Биз янги уйга кўчдик. Шаҳримизда катта корхона қурилмоқда. Кучли шамол эсди.

Кўчиринг. Ҳаракатни билдирган сўзларни тагига икки чизиқ чизинг.

5. Топишмоқларни ўқинг, жавобини топинг.

Кунга қараб толмайди,
Кундан кўзин олмайди.

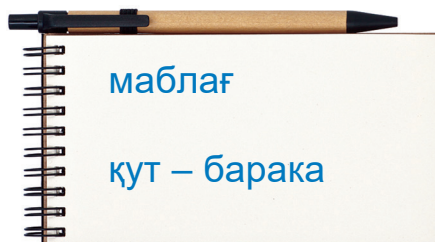
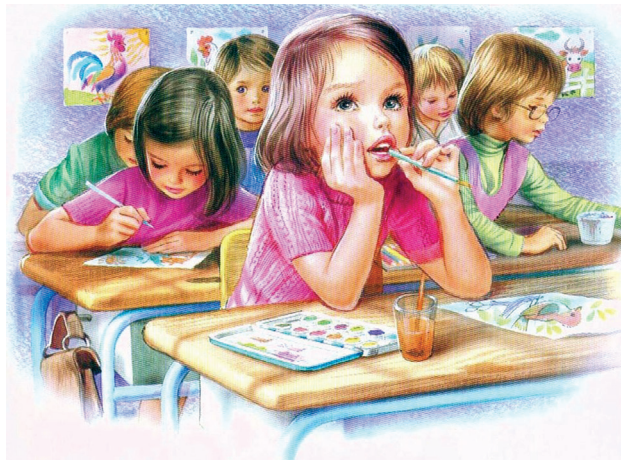
Бир уйда икки ўртоқ,
Бири сариқ, бири оқ.

Овозаси азонда
Мазалиги қозонда

6. Расмга қаранг. Гаплар тузинг ва ёзинг. Бош бўлакларни аниқланг.

Бош бўлақлар

1. Ўқинг ва кўчиринг.

Зафаржон дурадгорлик тўгарагига қатнайди. Тўгарақда болалар ёғочлардан турли буюмлар яшашни ўрганадилар. Зиёджон курсича, хонтахта яшашни билади. Ҳозир болалар жавон яшашни ўрганишяпти.

Биринчи гап ким ҳақида айтиляпти? Шу сўзнинг чизиқ чизинг. Зиёджон ҳақида нима дейилган? Шу сўзнинг тагига чизинг. Кейинги гапларни ҳам шу тартибда таҳлил қилинг.

Ёдда сақланг!

Эга ва кесим гапнинг бош бўлақларидир. Улар гапнинг асосини ташкил этади. Гапнинг ким? ёки нима? ҳақида айтилганини билдирган бўлаги эга дейилади. Гапнинг эгаси ҳақида нима дейилганини билдирган бўлақ кесим дейилади. Кесим гапнинг бошқа бўлақларини ўз атрофига бирлаштиради.

Масалан: Болалар мактабда ўқийдилар. Кимлар?-Болалар (эга), нима қилдилар? ўқийдилар (кесим).

2. Нуқталар ўрнига сўроқлар мазмунига мос сўзлар қўйиб, матнни ўқинг. Кўчиринг. Бош бўлақларни аниқланг.

(Ким?)... машинани ҳайдади. (Нима?) ... бекатда тўхтади. (Ким?)... касалларни даволайди. (Ким?)... саҳнада ўйнайди. (Нима?)... чиқди оламга. (Кимлар?)... танловга тайёрланмоқдалар.

Фойдаланиш учун сўзлар: ҳайдовчи, шифокор, артист, офтоб, автобус, ўқувчилар.

3. Расмларни кузатинг. Гаплар тузинг ва ёзинг. Гаплардаги бош бўлакларни аниқланг.

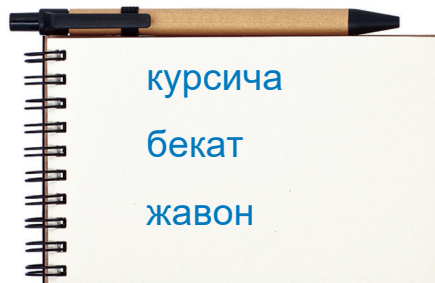
4. Шеърни ўқинг. Бош бўлакларни аниқланг.

Куз

Сахий куз эҳсонидан
Тўкинлашар ҳур диёр
Сахий мевалари-чи,
Узум-у олма, анор.

Чаноғидан тошади
Қийғос очилган пахта.
Бобо деҳқон ҳосилин
Мўллигидан фарахда.

Мунира Муҳиддин

Эга ва кесим

1. Сўзларни ўқинг ва улардан гаплар тузинг.

Яйраб, боғчада, ўсмоқдалар, кичкинтойлар, ўқияптилар, болалар, китобни, қизиқиб, ўқиди, ёддан, Карим, шеърни, хушовоз, айтди, Нафиса, ашула, ўсмоқдамиз, биз, обод ва озод, Ватанда.

Тузган гапларингизни ёзинг. Бош бўлақларга сўроқ беринг.

2. Ўқинг. Ҳар бир гапдаги эга кесимни топинг.

Жўжа деди: – Эй, ўртоқжон.
Мушук ётар, қоч, ўртоқжон.
Ўрдақ қочди алпон – талпон,
Қувиб қолди мушук полвон.
Ўрдақ ўзин сувга отди,
Кўл бўйида мушук қотди.

Пўлат Мўмин.

Кўчириб ёзинг, эга ва кесимнинг тагига чизинг.

Ёдда сақланг!

Кесим – бош бўлақ. У нима қилди? нима қилдилар? Нима қиладилар? нима қиляптилар? сўроқларига жавоб бўлади.
Эга ҳам бош бўлақ бўлиб ким? кимлар? нима? нималар? сўроғига жавоб бўлади.

3. Қавс ичидаги сўроқлар ўрнига мос сўзлар танлаб, матнни тўлдилинг, кейин уни ифодали ўқинг.

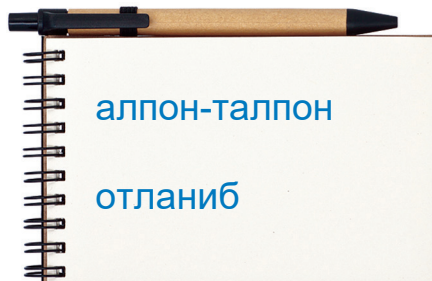
(Нима?) келди отланиб,
Барг ёзиб, қанотланиб,
(Нима?) оқарди, (кимлар?)
Қоқар, силкитар, шодланиб
Боғ кўчанинг тўрида
(Нима?) ола бўлибди.
Энг биринчи (Ким?)
Уни шохда кўрибди.

Турсунбой Адашбаев

Фойдаланиш учун сўзлар: Хайрулла, болалар, тут, ўрик, баҳор.
Кўчиринг, эга вазифасидаги сўзларнинг тагига чизинг.

4. Расмда қайси эртақ қаҳрамонлари тасвирланган? Улар иштирокида гаплар тузинг.

Китоб билим булоғи

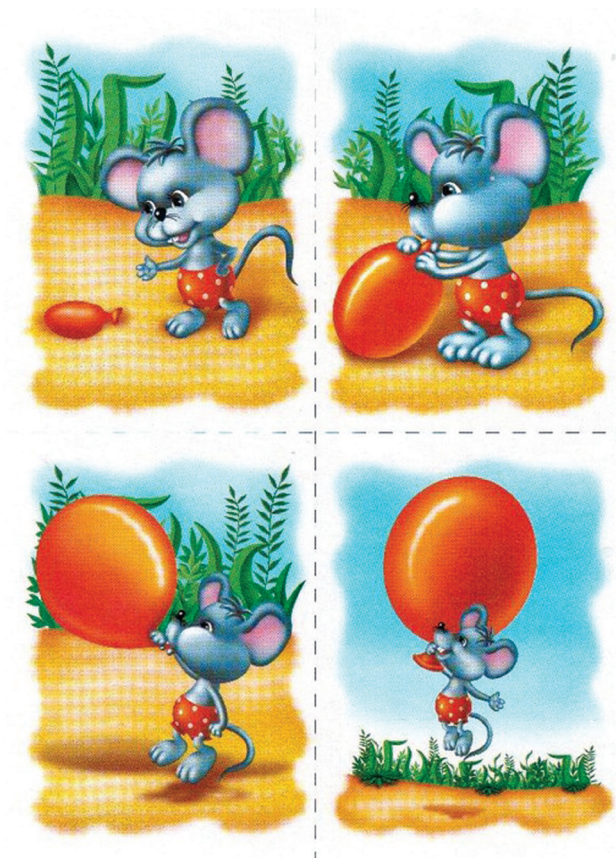
1. Ўқинг.

Янги кутубхона қурилди. Хоналарга замонавий жиҳозлар қўйишди. Кутубхоначи жавонларни янги китоблар билан бойитди. Яқинда кутубхона ишга тушди. Ўқувчилар бўш вақтларида кутубхонага борадилар. Кутубхонанинг кенг, ёруғ ўқув хоналари болалар билан тўлади.

Кўчиринг. Гапнинг бош бўлаклари эга ва кесимни аниқлаб, тагига тегишлича чизинг. Эга вазифасидаги сўзлар ёнига сўроғини ёзинг.

Намуна: Янги кутубхона (нима?) қурилди.

2. Расмни кузатинг. Гаплар тузинг. Тузган гапларингизни ёзинг.

3. Шеърни ифодали ўқинг.

Китобнинг дегани

Мен китобман, китобман
Билим сари хитобман.
Кел, тўғри йўл кўрсатай,
Аввал мени варақла
Дўстлигимиз шарафлаб
Гар ўқисанг, ҳар сўзимда
Ҳикмат турар чарақлаб.
Мен китобман, китобман
Дўстим сени кутяпман.

Ориф Тўхташ

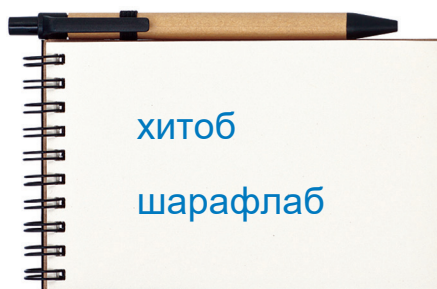
Шеърдан эга вазифасидаги сўзларни аниқланг.

4. Сўзлардан гаплар тузинг. Ўйлаб кўринг. Гапда сўзларни қандай тартибда қўйиш тўғри бўлади.

Дўкондан, Азим, олди, китоб.
У, кўрсатди, китобни, дўстига.
Якшанба, болалар, анҳор, бўйида, учрашди.
Улар, ўқишди, китобни, биргаликда.

Гапларни ёзинг. Гапдаги бош бўлақларни тагига чизинг.

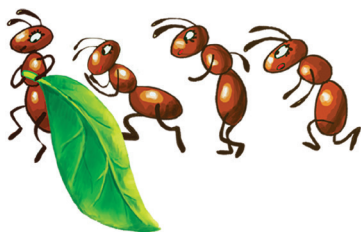
Меҳнат – бахт калитидир

1. Ўқинг. Ажратиб берилган сўзларга савол беринг. Гапда қандай вазифани билдиришини аниқланг.

Чумоли

Ишлайди билмай тиним,
Меҳнатида кўп унум,
Ҳеч чарчадим демайди,
Текинга дон емайди.

Гарчи кичик бўлса-да
Заҳматдан қочмайди ҳеч.
Тизилганча бир сафда
Ризқин терар эрта – кеч

Ер тагидан уй қуриб,
Яшайди аҳил иноқ.
Тоза, ҳалол меҳнатин
Мевасин ошар қувноқ.

Захро Хасанова

2. Сўзлашинг.

1. “Меҳнат бахт келтирар” деганда нимани тушунасиш?
2. Меҳнатсеварлик ва дангасалик ҳақидаги мақолларни айтинг.

3. Ўқинг. Нечта гап борлигини айтинг. Ҳар бир гапнинг чегарасини аниқлаб, тиниш белгисини қўйинг ва кўчиринг.

Дарёнинг бўйида иккита сарвқомат, оппоқ қайин ўсади ям – яшил шохлари худди сочга ўхшаб ёйилган бетиним шамол бу сочларни тарайди барглар аста шивирлаб нималарнидир гапиради.

Гапнинг бош бўлақларини аниқланг ва тагига чизинг.

4. Расмларни кузатинг. Гаплар тузиб ёзинг. Гапдаги бош бўлакларни аниқланг.

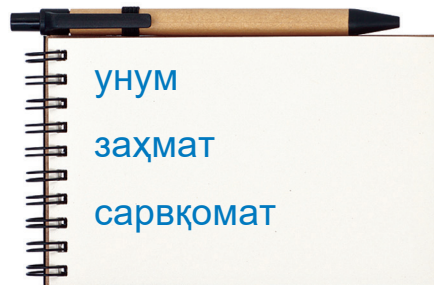
5. Нуқталар ўрнига тушириб қолдирилган сўзларни қўйиб матнни ўқинг

Читтак

Бу митти қушни .... ҳам, шаҳарда ҳам учратиш мумкин. Қишда .... яшайдиган яқин жойга кўчиб келади. Қишда овқат топиши қийин бўлганлиги учун қушларга .... қуриб, дон сепиб турилса, улар ..... эсон-омон етиб олади. Улар ҳашаротлар ва уларнинг личинкалари, капалак тухумлари билан овқатланади. Куз ва қиш пайтларида читтак ..... териб ейди. Дарахт пўстлоқларининг бурмалари орасидаги зарарли ..... қидириб ейди. Читтак дарахтларни ҳашаротлардан қўриқлаши билан фойда келтиради.

Фойдаланиш учун сўзлар: қишлоқда, одамлар, инлар, баҳорга, уруғларни, ҳашаротларни

Меҳр

1. Матнини ўқинг.

Меҳр

Куз охирлаб, қиш бошланаётган кунлар эди. Дилёржон дераза ойнасидан ҳовлига боққанича мусичаларни кузатарди. Шу пайт бувиси эшикни очиб деди:

– Бобоси, ҳавога қаранг, бугун изиллатиши бошқача. Қор ёғмаса кошки эди. Ҳали хурмомиз ёш... Бу совуққа чидармикан?

– Бувижон, қор ёғса майли, мазза қилиб қорбобо ясардик,– деди, Дилёржон хурсанд бўлиб.

Ҳеч ким унинг ёнига қўшилмагач, ҳайрон бўлганича ҳовлига чиқди. Яқинда экилган хурмо кўчати шохлари изғиринда гўё силкиниб-силкиниб қалтирагандай туюларди унга. Дилёржон иккиланмай пальточасини ечди-да, хурмога кийдириб, тугмаларини қадаб қўйди. Шу дамда унинг ортидан етиб келиб, кузатиб турган бобоси жилмайганича набирасини бағрига босди...

Вали Аҳмаджон

Саволлар ёрдамида матн мазмунини қайта ҳикоя қилинг.

1. Дилёржон дераза ойнасидан нималарни кузатарди?
2. Бувиси нима деди?
3. Нима учун Дилёржон хурмо кўчатига пальтосини кийдирди?
4. Сиз дарахтларни қандай парвариш қиласиз?

Матндаги иккинчи гапни кўчириб ёзинг. Бош бўлақларнинг тагига чизинг.

2. Тез айтишни машқ қилинг.

Тўлқин топишмоқни тўғри топди.
Турғун тўртта тўрғайни тўрга туширди.
Асад асил асал сақлайди.
Боқи ботир бузоқ боқади.

3. Шеърни ифодали ўқинг.

Инсофли одам

Қалин ўрмонда уста
Дарахтни кўриб деди:
Эшик, ром, хонтахтага
Ёғоч етар бир умр.
Овчи бешта қуённи
Отиб олди лаҳзада.
Хурсанд бўлиб дер, бунда –
Ов қилиш кўп маза-да.
Инсофли одам тонгда
Шохлардан шабнам қоқар.
Табассум қилиб дейди:
Ўрмон дилга хуш ёқар!

Қамбар Ота

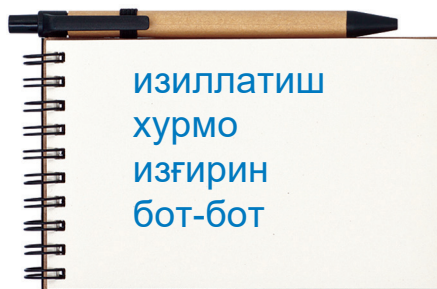

Ким? нима? сўроғига жавоб бўладиган сўзларни топиб ёзинг.

4. Гапларни давом эттириб, матнни тўлдиринг.

Яхши ўқувчи ҳеч қачон дарсга .... У уй вазифаларини ўз вақти-да ... . Кутубхонага боради, у ердан .... олиб ўқийди. Шунинг учун у кўп нарсани.... . Синфимизда яхши ўқувчилар кўп. Мен улардан ўртак ... . Мен ўртоқларимга ..... бераман.

Гапларнинг бош бўлақларини аниқланг.

Озодалик

1. Шеърни ўқинг.

Озода

Қўлларимни юваман
Мен озода юраман.
Совун шундай мўъжиза
Қўпиртираман мазза!

Пуфаклар шишиб чиқар,
Осмонга қараб учар.
Қизил, сариқ товланиб,
Менга қувонч бахш этар.

Ишқалайман бармоғим,
Унутмайман тирноғим.
Олд-орқасин юваман,
Микробларни қуваман.
Мана, қўлларим тоза,
Мендан олинг андоза.

Захро Хасанова

Шеър матнини алоҳида гапларга ажратинг. Бу гаплардаги бош бўлақларни топинг ва уларнинг қандай сўроқларга жавоб бўлаётганини айтинг.

2. Сўзлашинг.

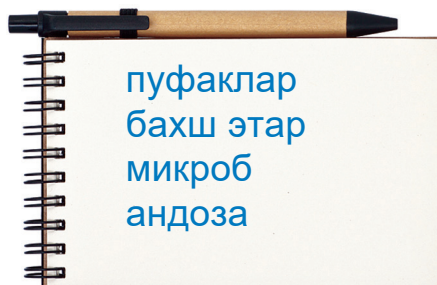
1. Озодаликка, тозаликка қандай риоя қиласиз?
2. Озодалик деганда яна нималарни тушунасиз?
3. Озодалик ҳақидаги мақолларни айтинг.

3. Расмни кузатинг.

1. “Тозалик – соғлиқ гарови” мавзусида баён ёзинг.
2. Баёнга режа тузинг.
3. Баён ёзиш қоидаларига риоя қилинг.
4. Тиниш белгиларини тўғри қўйинг.
5. Баён мазмунига эътибор беринг.

Билимингизни текширинг

1. Ифодали ўқинг. Бош бўлақларни аниқланг.

Манзара

Тилла бандли япроқлар
Дов-дарахтлар хушлашар.
Барги хазон фасли бу,
Куз қиш билан дучлашар.

Юкларидан бўшаниб
Олган чексиз далалар.
Қучоғида ўйнайди
Қирмиз юзли болалар.

Нурилла Остон

2. Берилган сўзлардан гаплар тузинг.

бу, йил, ёғди, ёмғир, кўп.
қопланди, майса, билан, кўк, яйлов.
қир-адирларда, буғдой, баҳорги, экилди.
деҳқонлар, ҳосил, мўл, буғдойдан, олдилар.

Гапларни ёзинг. Бош бўлақларнинг тагига чизинг.

3. Мақолларни кўчириб ёзинг.

Яхшиликка – яхшилик қайтади.

Кучи йўқ курак синдирар.

Қуш уясида кўрганини қилади.

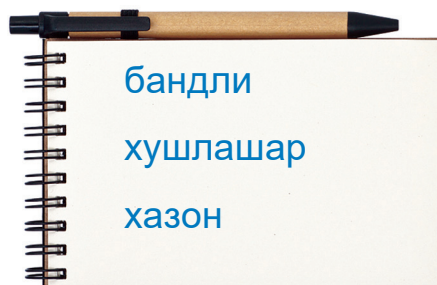

4. Савол биздан, жавоб сиздан.

1. Гап деб нимага айтилади?
2. Гаплар ифода мақсадига кўра қандай турларга бўлинади?
3. Дарак гап деб нимага айтилади?
4. Сўроқ гап деб нимага айтилади?
5. Буйруқ гапга мисол келтиринг.
6. Қандай гапларни ҳис-ҳаяжон гапларга киритамиз? Мисол келтиринг.
7. Гапнинг бош бўлақларига нималар киради?
8. Эга қандай сўроқларга жавоб бўлади?
9. Кесим қандай сўроқларга жавоб бўлади?
10. Бош бўлақлар тагига қандай чизик чизилади?

5. Расм асосида ҳикоя тузинг.

Иккинчи даражали бўлаклар

1. Ўқинг. Матнда неча гап борлигини аниқланг.

Дўлана тоғларда ўсади олимлар дўланада дармондорилар борлигини аниқладилар ҳозир унинг меваси ва гулидан шифобахш дорилар тайёрлайдилар.

Кўчиринг. Ҳар бир гапнинг охирига нуқта қўйинг. Бош бўлакларнинг тагига чизинг. Ажратиб берилган сўзларга сўроқ беринг.

Ёдда сақланг!

Гапнинг эга ва кесимидан бошқа бўлаклар иккинчи даражали бўлаклар дейлади. Улар *кимни? кимнинг? кимга? кимда? кимдан? нимани? ниманинг? нимага? нимада? нимадан? қандай? қачон? неча?* каби саволларга жавоб бўлади. Иккинчи даражали бўлаклар бош бўлаклар билан боғланиб, гапнинг мазмунини тўлдиради.
Масалан: Қуёш кучли қиздирди.

2. Гапларни мазмунига мос сўзлар билан тўлдириб ёзинг.

Ўқувчилар синфга ... келтирдилар. Аквариумда майда ... сузяпти. Сувда яшил ... ўсади. Болалар балиқчаларга навбат билан ... .

Фойдаланиш учун сўзлар: балиқчалар, аквариум, қарайдилар, ўтлар.

3. Мақолларни ўқинг. Иккинчи даражали бўлакларни аниқланг.

Ишлаганнинг оғзи ошга тегар,
Ишламаганнинг боши тошга тегар.
Бахилнинг боғи кўкармас.
Олтин ўтда, одам меҳнатда билинади.

4. Шеърни ифодали ўқинг.

Нортой

Мактабдан келган заҳот,
Телевизорни қўяди.
Кино, концерт, саёҳат...
Барисини кўради.
Дарс тайёрлаш бир тушдай
Чиқиб кетар ёдидан...
Сувга тушган мушукдай
Турар доска олдида.

Туроб Ниёз

Иккинчи даражали бўлақларни аниқланг ва сўроқлар беринг.

5. Сухбатлашинг.

1. Сиз мактабдан келгач нима қиласиз?
2. Дарс тайёрлаш учун қанча вақт ажратасиз?
3. Нортойнинг қилган иши тўғрими?

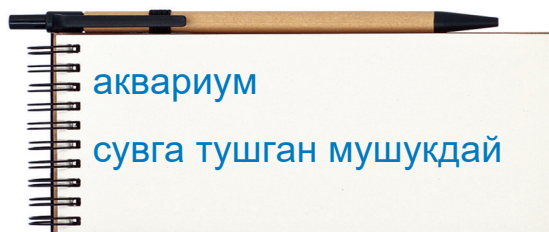

6. Мақолларни ўқиб мазмунини тушунтиринг

Вақтинг кетди – нақдинг кетди

Барвақт қилинган ҳаракат,
Ҳосилга берар баракат.

Бир кун бурун сочсанг,
Ҳафта бурун ўрасан.

Кузги ишлар

1. Матни ўқинг. Бош ва иккинчи даражали бўлакларни аниқланг.

Токзорларда боғбоннинг ишлари кузда кўпаяди. Токларнинг ортиқча новдалари қирқилади. Қолдирилган новдалар бирлаштирилиб боғланади. Улар тупроққа кўмилади. Бу билан ҳосилли куртаклар совуқдан сақланади.

Кўчиринг. Эга ва кесимнинг тагига тегишлича чизинг. Иккинчи даражали бўлакларнинг тагига тўлқинли чизиқ чизинг.

2. Расмларни кузатинг. Гаплар тузиб ёзинг. Иккинчи даражали бўлакларни аниқланг.

3. Бош бўлаклардан тузилган гапларга иккинчи даражали бўлаклар қўйиб ёзинг.

Гулнурса келди. Биз эдик. Қўшлар учиб кетди. Момақалди роқ гумбурлади. Отам кетди. Хўроз қичқирди. Саъва сайради. Овчи тутди.

Намуна: Гулнурса мактабдан келди.

4. Шеърни ўқинг. Мазмунини сўзлаб беринг.

Кузда

Ариқ, анҳор, кўлларда
Шовқин-суронлар синди.
Артилган шиша каби
Кўкка боқсам, кўз тинди.

Юлқиниб келган шамол
Олмани қоқиб кетди.
Теролмадим – ариққа
Тушди-да, оқиб кетди.

Равшан Файз

Ажратиб берилган сўзлар қайси сўзларга боғланиб келишини аниқланг.

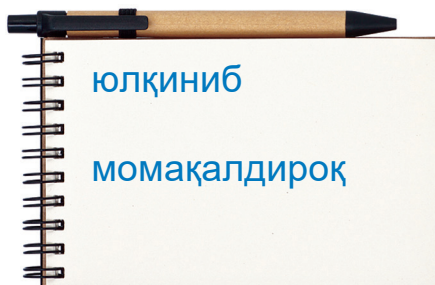

5. Мақолларни кўчириб ёзинг. Мазмунини тушунтиринг.

Дехқон бўлсанг, куз ҳайда,
Куз ҳайдамасанг, юз ҳайда.

Ёзда куюнган
Қишда суюнар.

Ёзда ишламаган
Қишда тишламас.

Оқшом

1. Нуқталар ўрнига сўроқларга мос сўзлар танлаб матни тўлдилинг.

Оқшом

(Қандай?) ...қуёш ботди. (Қаерни?) ...қоронғилик босди. (Қаерда?) ... ой кўринди. (Қанақа?) ой (нимани?) ёритади. (Қанақа?) ... шабада эсмоқда. Саёҳатчилар (қанча?) суҳбатлашдилар.

Бош бўлақларнинг тагига чизинг.

Фойдаланиш учун сўзлар: атрофни, тўлин, ҳорғин, ёқимли, узоқ, осмонда, кечани.

2. Ҳар бир қаторда берилган сўзлардан гап тузинг.

Далаларни, ғўзапоядан, тозаладилар, деҳқонлар.
Ҳайдади, ерни, тракторда, тракторчи.
Қизғин, бораётир, ишлар, далаларда.
Осмонни, қоплади, булут, қора.

Тузган гапларингизни ёзинг. Бош ва иккинчи даражали бўлақларни тагига чизинг.

3. Намунадан фойдаланиб, иккинчи даражали бўлақлар қайси бўлақларни изоҳлаётганини айтинг.

Боғда саъва сайрайди. Қалдирғочлар симга қўндилар. Қўйлар қирга ёйилдилар. Сувлар шилдираб оқди. Қуёш ерни қиздирди. Мушук сичқон тутди. Ойшабону чиройли ёзади.

Намуна: Боғда саъва, саъва сайрайди.

4. Сўзлашайлик.

1. Қуёшнинг чиқишини ва ботишини кузатганмисиз?
2. Қуёшнинг ботишини ўз сўзларингиз билан тасвирлаб беринг.
3. Ёзда ва қишда қуёшнинг ботиши нега бирдай эмаслигини биласизми? Сўзлаб беринг.

5. Расм асосида “Менинг бир куним” мавзусида ҳикоя тузинг.

Гапда сўзларнинг боғланиши

1. Ўқинг.

Совуқ шамол эсди. Ёмғир ёғди. Дарахтлар япроқларини тўкди. Яшил ўтлар сарғайди. Қушлар иссиқ ўлкаларга учиб кетди. Дала-ларда йиғим-терим ишлари бошланди.

Намунага қараб гап бўлакларини ўзаро боғланишини ёзинг.

Намуна: Совуқ шамол эсди.

Нима эсди? – шамол эсди.

Қандай шамол? – совуқ шамол.

Бешинчи гапни кўчиринг. Ундаги бош бўлакларнинг тагига чизинг ва улар билан маъно жиҳатдан боғланган сўзларни намунадагидек ёзинг.

Ёдда сақланг!

Гапда сўзлар мазмунан ўзаро боғланади. Гапда сўзларнинг боғланиши сўроқлар ёрдамида аниқланади.

2. Ўқинг. Матнда нечта гап борлигини айтинг.

Осмонни қора булут қоплади момақалдироқ қаттиқ гумбурлади кучли шамол қўзғалди барглар ҳавода айланиб учди ерга ёмғир томчилари тушди.

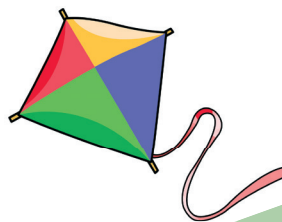
Ариқлар сувга тўлди.

Тиниш белгиларини қўйиб, гапларни кўчиринг. Улардаги бош бўлакларни тагига чизинг.

3. Топишмоқни ўқиб жавобини топинг.

Катта варақ, думи тароқ,
Акасининг номи қуроқ.

4. Шеърни ўқинг.

Ишчилар

Осмондан нур ёғади,
Онам **сигир**_соғади.
Отам **қўйин** боқади,
Акам **михин** қоқади.
Опам нонин ёпади,
Бувам ўтин чопади.
Бувим **жун** йигириб,
Игирар урчуқ биқини.
Укам сувга боради,
Мен эса ўтин ёраман.
Қани, айтчи ким ишсиз?
Бизда жон йўқ ишсиз.

Қодир Мирза Али

Ажратиб берилган сўзларни ўзи боғланиб келган сўз билан кўчириб ёзинг.

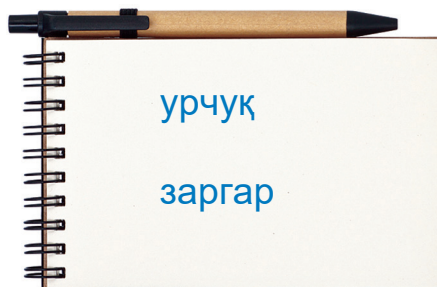

5. Мақолларни ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

Ҳунарли киши хор бўлмас,
Дўст-душманга зор бўлмас.

Ҳунар – зар, ҳунарли – заргар.

Ҳунар – ҳунардан унар.

Соат

1. Шеърни ифодали ўқинг. Мазмунини сўзланг.

Соат

Эркин эрталаб турса,
Соат қолибди тўхтаб.
Чиқ-чиқ деган сўзини
Чалмай қолибди ухлаб.
Устасига югурди
Олиб уни қўлига
Деди: – Давосин топиб
Солиб беринг йўлига.

Батарейка ўрнатди
Уста ака шифокор,
– Қорни очибди-ку, – деб
Дардин топибди тезкор.
Энди ҳар тонг соати
Жиринглаб уйғотади,
Эркинжонни ўқишга
Куй чалиб кузатади

Захро Хасанова

Ажратиб берилган сўзларга сўроқ беринг, мазмунан боғланиб келаётган сўзларни аниқлаб, бирга ёзинг.

2. Сўзланг.

1. Вақт бирликларини айтинг.
2. Кун тартибингиз ҳақида дўстингиз билан суҳбатлашинг.
3. Соатнинг инсон ҳаётидаги аҳамияти ҳақида сўзлаб беринг.

3. Берилган гапларга мос иккинчи даражали бўлаklar қўшиб ёзинг.

Азиз ўқиди. Акам келди. Қор ёғди. Ит қўриқлайди. Бузоқ еди. От кишнади.

Иккинчи даражали бўлаklar қайси бўлакка боғланганини аниқланг.

4. Ўқинг. Гап бўлаklarини аниқланг.

Ўқувчилар шанба куни ҳайвонот боғига бордилар. Ёввойи ҳайвонлар қафасларда яшаркан.

Шуҳрат ва мен тимсоҳни, оқ айиқни, филни роса кузатдик. Ҳайвонот боғидаги турли қушлар ҳам болаларни ўзига жалб қилди. Шу куни биз жониворлар ҳақида кўп нарсаларни билиб олдик.

Кўчиринг. Иккинчи гапдаги бош ва иккинчи даражали бўлаklarни тагига чизинг. Уларнинг боғланишини сўроқлар билан кўрсатинг.

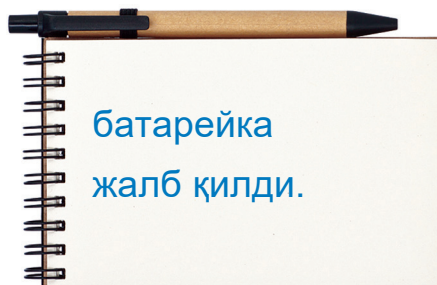

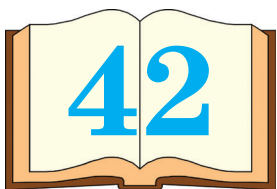
5. Ребусни топинг. Топган сўзларингизни фонетик таҳлил қилинг.

6. Мақолни ўқиб мазмунини тушунтиринг.

Тулкининг тушига товуқ кирар,
Товуқнинг тушига тариқ кирар.

Одоб билан бахт топилар, Сабр билан тахт.

1. Мазмунига мос сўзлар қўйиб, гапларни тўлдилинг ва ёзинг.

Ўқувчилар (кимларга?) ... совға тайёрлашди. Қизлар қийқимдан (қанақа?) ... қўғирчоқлар тикдилар. Ўғил болалар (нимадан?) ... уйчалар ясадилар.

Фойдаланиш учун сўзлар: чиройли, қоғоздан, кичкинтойлар.

Ҳар бир гаптаги ўзаро боғланган сўзларни топинг. Бир сўздан иккинчисига қарата сўроқ беринг.

2. Ўқинг. Берилган сўзлардан бирикма тузинг ва ёзинг.

шўх	узмоқ
қовун	бола
олма	қўшиқ
меҳнатсевар	термоқ

3. Ҳикояни ўқинг.

Сабр

Дадам мени метрога айлантиргани олиб бордилар. Чунки мен ҳали метрони кўрмаган эдим-да. У ерда кириш учун танга олдик. Қўлимдаги тангани дадам кўрсатганларидек белгиланган жойга ташладим ва ўтишга шошилдим. Ўтиш чироғи ёнишини кутмаганим учун нимадир шарақлаб, икки биқинимдан ушлаб олгандек бўлди. Қўрқиб кетганимдан йиғлаб юборай дедим. Дадам эса хотиржам жилмайганча:

– Озгина сабр қил, қизим, сабр қил, – дедилар. Шу воқеа сабаб, ҳар бир ишда сабр зарурлигини тушунгандек бўлдим.

Феруза Одилова

4. Сўзланг.

1. Сиз метрода бўлганмисиз?
2. Транспортда юрганда қандай қоидаларга риоя қилиш керак?
3. Сабрсизлик оқибати нималарга олиб келиши мумкин?

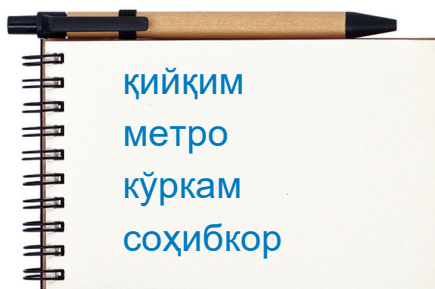
5. Ўқинг. Ҳар бир гапнинг кесимини аниқланг. Саволлар ёрдамида кесимга боғланиб келган сўзни топинг. Саволларни қавс ичида ёнига ёзиб қўйинг.

Одил ота қишлоғимизда кўркем боғ яратди. Соҳибкор боғбон дарахтларни яхши парваришлади. Мевали дарахтлар тезда ҳосилга кирди.

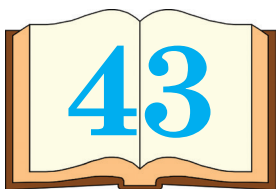

6. Тез айтишни, тез ўқишни ўрганинг.

Учтамыз уч устамыз,
Уччаламыз устамыз.

Йиғиқ гап

1. Ўқинг. Гапларнинг бош бўлақларини топинг. Чап ва ўнг томондаги гапларни солиштириб, фарқини айтинг.

Тикувчи тикди.
Ошпаз пиширди.
Қурувчи қурди.

Тикувчи кўйлакни тикди.
Ошпаз овқатни пиширди.
Қурувчи уйни қуради.

Ёдда сақланг!

Фақат бош бўлақларнинг ўзидан тузилган гаплар йиғиқ гаплар дейилади. *Масалан:* Ёмғир ёғди.

2. Гапларни ўқинг. Йиғиқ гапларни кўчириб, бош бўлақларни тагига чизинг.

Ўқувчилар мактабга келдилар. Дарс бошланди. Пахталар оппоқ бўлиб очилди. Терим бошланди. Осмонда қора булут кўринди. Ёмғир ёғди. Ариқларда сув тўлиб-тошиб оқди. Болалар ўрмонга боришди. Қиш яқинлашмоқда.

3. Саволларга намунадагидек жавоб ёзинг. Йиғиқ гапларни кўрсатинг.

Булбул нима қилади?
Ит нима қилади?
Мушук нима ичади?
Сувчи нима қилади?
Қуён нима ейди?
Самолёт нима қилди?

Намуна: – Булбул сайрайди.

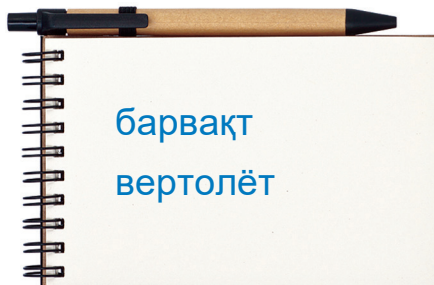
4. Гапларни ўқинг, фақат бош бўлақларни ёзинг.

Вертолёт баланд кўтарилди. Ўқитувчи мавзунни сўради. Баҳорда
ёмғир кўп ёғади. Дўкон барвақт очилди. Товуқ жўжа очди.

Намуна: Вертолёт кўтарилди.

**5. Расм асосида гаплар тузинг. Тузган гапларингиздаги иккинчи даржали
бўлақларни айтинг.**

Йиғиқ гаплар

1. Намунага қараб, гапларнинг бош бўлақларини ёзинг.

Бугун қор ёғди. Болалар иссиқ кийимларини кийишди. Ҳамма ёқ оппоқ қор билан қопланди. Қушлар дон-дун излашди.

Намуна: Қор ёғди.

2. Шеърни ифодали ўқинг. Йиғиқ гапларни аниқланг.

Ҳашар

Ўрим-йиғим тугади.
Кенг қирларда бошоқ мўл.
Гурра-гурра чумоли
Буғдойзорга олди йўл.

Бирин йўлин тўсаман
Қўйиб кесак,
Ҳар хил чўп.
Минг уриниб, охири
Ўтиб кетар чарчаб хўп

– Ҳа, ҳа, мунча шошмасанг
Не ҳаракат саҳардан.

– Қўй, йўлимни тўсмагин,
Кеч қолмайин ҳашардан.

Ҳабиб Раҳмат

2. Гапларни ўқинг. Кўчириб ёзинг.

Овчи овга чиқди. Салима китоб ўқиди. Бувим кўйлак тикди. Гулнора копток ўйнади. Болалар ўрмонга боришди.

Иккинчи даражали бўлақларни аниқланг ва тагига чизинг.

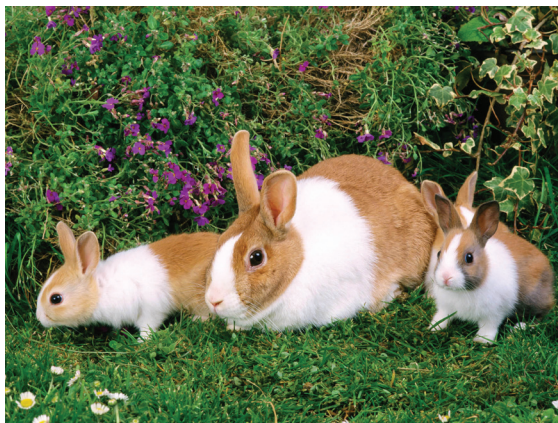
4. Расмни кузатинг. Гаплар тузинг.

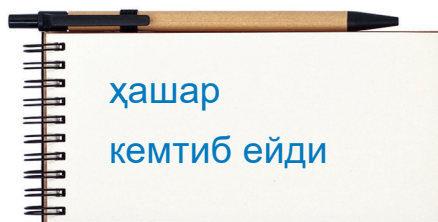
5. Матнни ўқинг.

Қуён

Она қуённинг иккита боласи бор. Унинг болалари ҳам ўзига ўхшаб барра ўтларни кемтиб ейди. Шитир этган овоз чиқса қулоқлари диккаяди. Сакраб-сакраб қочиб кетадилар. Биз уларни парвариш қиламиз. Ўт, сув берамиз. Улар анча катта бўлиб қолдилар.

Гапнинг бош ҳамда иккинчи даражали бўлакларини топинг.

Ёйиқ гап

1. Ўқинг. Қавс ичида берилган сўроқларга мос гап бўлаклари билан гапларни тўлдиринг.

Оқила (қаерни?) супурди. Капалаклар (нимага?) қўндилар. Қушлар (қандай?) учиди. Зокир (қандай?) бола.

Ёдда сақланг!

Бош ва иккинчи даражали бўлақлардан тузилган гаплар ёйиқ гаплар дейилади.

Масалан: Тиниқ сувлар музлади.

2. Гапларни ўқинг. Ёйиқ гапларни кўчиринг.

Тонг отди. Қуёш тоғлар орқасидан кўтарилди. Жавлон ўрнидан турди. Муздек сувда яхшилаб ювинди. Кийимларини кийди. Чой ичди ва мактабга кетди. Мактаб ҳовлисида ўртоқларини учратди.

3. Шеърни ўқинг.

Олмаҳон

Олмаҳоннинг
Думи бароқ.
Жудаям шўх
Ўйинқароқ.
Олма берсам
Олмайди ҳеч.
Ёнғоқ териб
Толмайди ҳеч.

Олмадан у
Экан йироқ.
Олмаҳондир
Исми бироқ.
Олиб қўйсам
Ёнғоғини,
Осилтирди
Қовоғини.

Набижон Қодиров

Қандай? қанақа? саволларига жавоб бўладиган сўзларни аниқланг.

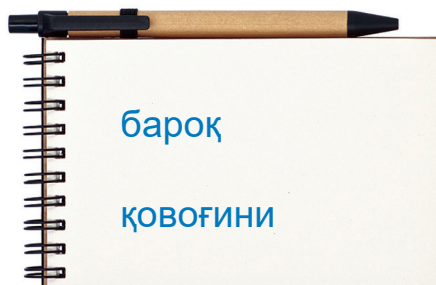
4. Матни ўқинг. Ёйиқ гапни топинг.

Икки эчки

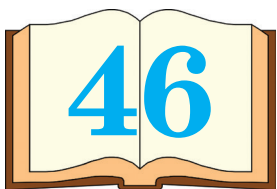
Катта ариқ устига бир энсиз тахта қўйилган эди. Тахтанинг бу томонидан битта, у томонидан иккинчи эчки кела берди. Улар тўқнаш келдилар. Бир-бирларига йўл бўшатмадилар. Ўрталарида жанжал чиқди. Улар сузишди. Натижада иккиси ҳам сувга йиқилиб тушди.

5. Расмга қаранг. Ёйиқ гаплар тузинг. Ёйиқ гаплардан йиқиқ гаплар ҳосил қилинг.

Ҳосил байрами

1. Шеърни ифодали ўқинг. Мазмунини сўзланг.

Ҳосил байрами

Бир ёқда пахта хирмон,
Бир ёқда ғалла хирмон.
Шодликдан янграр ҳар ён,
Бугун ҳосил байрами!

Деҳқоннинг кўнгли ёруғ,
Боғбоннинг кўнгли ёруғ.
Элнинг суфраси тўлуғ,
Бугун ҳосил байрами!

Миразиз Аъзам

2. Сўзлашамиз.

1. Ҳосил байрамида бўлганмисиз?
2. Ҳосил байрами қачон ўтказилади?
3. Синфингизда ҳосил байрами ўтказинг.

3. Нуқталар ўрнига гапларнинг мазмунига мос бўлақлар қўйиб ёзинг.

Саида гулларни ... кўради. Биз ҳайвонот боғида филни, ... кўрдик. Балиқлар денгизда, ..., ... яшайди. Асалари ... ҳашорат. Булбул бутазорларга, тоғ ён бағирларидаги дарахтзорларга ва бошқа пана жойларга ... қўяди.

4. Берилган сўзлардан гаплар тузинг ва ёзинг. Бош бўлақларнинг тагига чизинг.

Далаларда, тинди, ишлар.

Ерлар, қилинди, шудгор.

Шамол, кучли, тўкди, дарахтларнинг барглари.

Қоплади, булут, қора, осмонни.

5. Мақолларни ўқинг. Кўчириб ёзинг.

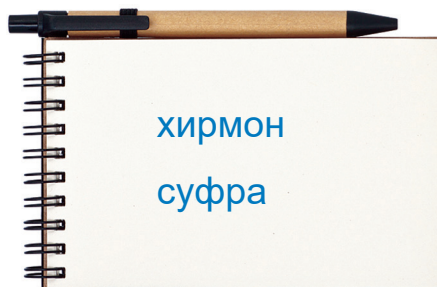
Дарахт япроғи билан кўркам,
Одам – меҳнати билан.

Дарё сувини баҳор тоширар
Одам қадрини меҳнат оширар.

Ер – она, сув – ота,
Меҳнат – бойлик.

6. Расмни кузатинг. Болаларга исм қўйинг. Уларни қатнаштириб гаплар тузинг.

Ундалма

1. Ўқинг. Гапнинг эга ва кесимини айтинг. Шу гапларнинг ҳар бири кимга қарата айтилганини айтинг.

Саодат, сен дарс тайёрладингми? Болалар, сиз ўқув қуроллари яхши сақланг! Дўстим, туғилган кунинг муборак бўлсин! Ака, менга шахмат ўйинини ўргатинг.

Ёдда сақланг.

Сўзловчининг нутқи қаратилган шахсни ёки нарсани билдирган сўз ундалма дейилади. Гапнинг бошида келган ундалмадан сўнг вергул қўйилади: Болалар, билим манбаи – китобни севинг.

Ундалма кучли ҳис-ҳаяжон билан айтилса, ундалмадан сўнг ундов белгиси қўйилади.

Ўқувчилар! Янги йилингиз қутлуғ бўлсин!

2. Кўчинг. Бош бўлақларнинг тагига чизиб, ундалмаларни кўрсатинг.

Адиба, чиройли ёзишга ҳаракат қил. Бувижон, мен сизга қўшиқ айтиб бераман. Болалар, кун тартибига риоя қилинг. Йўловчилар, йўлда эҳтиёт бўлинглар. Синфдошлар! Бизнинг синф мусобақада ғолиб бўлди!

3. Шеърни ифодали ўқинг. Ундалмаларни топинг.

Мушукча

Укам билан иккимиз
Сенга лойиқ ном қўйдик.
Биргалашиб, келишиб,
Исминг жаноб Том қўйдик.

Афсуски сен, мушуквой,
Мағрурланиб бу номга,
Бизлардан юз ўгириб,
Чиқволдинг баланд томга.

4. Расмни кузатинг. Ундалма гаплар тузинг.

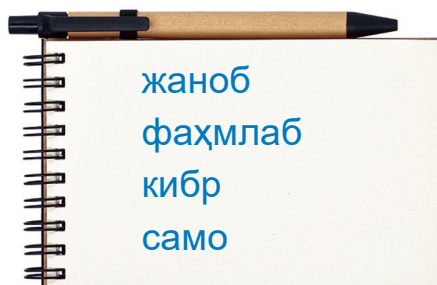
5. Маттни ўқинг. Гапларнинг бош ва иккинчи даражали бўлакларини аниқланг.

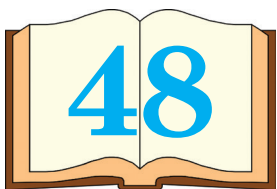
Товус билан лайлак

Товус йўлда кетаётиб лайлакни учратди. Унга ўз гўзаллигини намойиш қилиш учун қанотларини ёзди. Ранго-ранг қанотлар товланиб лайлакни ҳайратга туширди. Бундан товус ғурурланди. У лайлакнинг атрофида айланиб, унга қанчалик қудратли қуш эканини кўрсатмоқчи бўларди. Лайлак товуснинг ниятини фаҳмлаб унга:

– Товусхон, ҳақиқатан ҳам гўзалликда сенга тенг келадигани йўқ. Аммо ичингдаги кибр сени кўр қилибди. Сен кибрланишда давом этсанг, мана шу гўзаллик ҳеч нарсага айланади ва сенга зарар келтиради. Сен яхшиси кибрни унутиб мен каби самоларга парвоз қил.

Матндан ундалмани топинг.

Бахтли болалик

1. Шеърни ифодали ўқинг. Ундалмаларни топинг.

Кел, бахт куйин куйлайлик

Болалигим олтин чоғ,
Қайга боқсам, чаман боғ.
Жон ўртоқ, жон ўртоқ
Кел, бахт куйин куйлайлик!

Онамиздир – ҳур диёр,
Учсак қанотимиз бор,
Қилиб кўз-кўз ифтихор,
Кел, бахт куйин куйлайлик!

Бизники тонгги шуъла,
Бизники куй, ашула.
Ёшлик шодликка тўла,
Кел, бахт куйин куйлайлик!

Ғиёс Комилов

2. Гапларни ўқинг. Бош бўлақларнинг тагига чизиб, ундалмаларни кўрсатинг.

Қизлар, каштачилик санъатини ўрганинглар. Болалар, қушлар бизнинг дўстимиз. Олимжон, китоб-дафтарларингни тоза тут. Укажон, сенга музқаймоқ олиб келдим.

3. Ўқинг. Берилган гапларни ундалма гапларга айлантиринг.

Бобуржон дарс тайёрладими?
Опа эртак айтиб берди.
Синглим деразадан қаради.
Дўстим олимпиададан келди.
Қозоғистон менинг Ватаним.

4. Тез айтишларни ўқинг. Кўчириб ёзинг.

Толиб тандир тагидан танга топди.
Йўлда Йўлдошга йўлбарс йўлиқди.
Ойдин ойдинда ойисидан олдинлади.

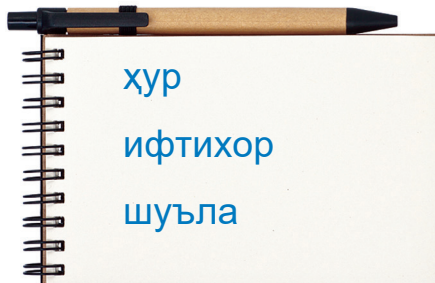

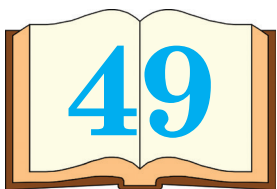
5. Расм асосида ҳикоя тузинг. Ундалма гапларни аниқланг.

6. Мақолларни ўқиб мазмунини тушунтиринг.

Ватанинг тинч – сен тинч.
Аввал ўйла, кейин сўйла.
Ватансиз инсон – куйсиз булбул.
Ёлғон гапирмасанг, хижолат чекмайсан.

Содда гап

1. Ўқинг. Ҳар бир гап таркибида бош бўлақлар нечта эканлини аниқланг.

Санжар дарсни доим пухта тайёрлайди. У аъло ўқийди. Эрталаб бошланган ёмғир кечқурун тинди. Майин шамол ғир-ғир эсади. Оп-поқ тонг отди. Боғда қушларнинг сайрашини эшитдим.

Ёдда сақланг.

Гапнинг таркибида эга ва кесим биттадан бўлган гаплар содда гап дейилади.

2. Матнни кўчиринг. Унда нечта содда гап борлигини аниқланг.

Қиш.

Ўлкамизда декабрь ойида олтин куз ўрнини қиш фасли эгаллайди. Бепоеъ далаларни, боғларни оппоқ қор қоплайди. Ҳаммаёқда совуқ изғирин кезади. Қишда ерга сепилган уруғлар қор остида зарарсиз туради. Баҳорда қорлар эрийди. Қор сувлари ернинг ташналигини қондиради, ҳосилни мўл бўлишига ёрдам беради.

3. Мақолларни ўқинг. Мазмунини тушунтиринг.

Дўстлик – катта куч.

Дўст дўстнинг кўзгуси.

Дўстсиз бошим, тузсиз ошим

4. Сўзлашинг.

Дўстингиз билан қишдаги об-ҳаво ҳақида суҳбатлашинг.
Расмларни кузатинг. Гаплар тузинг. Содда гапларни ёзинг.

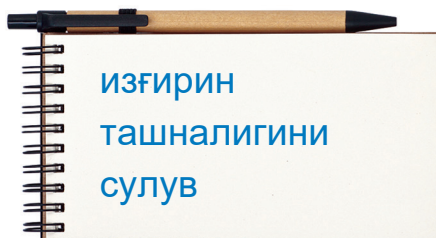
5. Шеърни ўқинг.

Қандай маза

Ташқари совуқ,
Увиллар бўрон.
Ичкари иссиқ,
Еймиз иссиқ нон.
Тун бўйи шохлар
Қисирлаб ётар.
Ялтираб қорлар,
Сулув тонг отар.

Бўрондан қўрқмай,
Ўйнаб кетамиз.
Ғизиллаб ўқдай
Қирга етамиз.
Эринмай, чана
Сурамиз роса.
Қиш келди яна,
Эҳ, қандай маза!

Турсунбой Адашбаев

Қўшма гап

1. Ўқинг. Чап ва ўнг томондаги гапларни солиштиринг, фарқини айтинг.

Тун қисқарди. Кун узайди.

Баҳор келди. Атроф гулга бурканди

Ҳаво булут бўлди. Ёмғир ёғмади.

Тун қисқарди ва кун узайди.

Баҳор келди ва атроф гулга бурканди.

Ҳаво булут бўлди, бироқ ёмғир ёғмади.

Ёдда сақланг!

Бирдан ортиқ содда гапларнинг мазмунига кўра ўзаро боғланишидан ҳосил бўлган гаплар қўшма гаплар дейилади.

Масалан: Қўнғироқ чалинди ва дарс бошланди.

2. Ўқинг. Қўшма гапларни топинг. Бош бўлақларнинг тагига чизиб кўчиринг.

Қор ёғди, аммо тез эриб кетди. Қуёш чиқди ва борлиқ нурга тўлди. Болалар қорбобо ясадилар ва атрофида қўшиқ айтиб ўйнадилар. Алишер расм чизди ва акасига кўрсатди.

3. Матнни ўқинг. Содда гапларни аниқланг.

Иссиқхонада

Қиш. Ҳамма ёқ қалин қор билан қопланган. Дарахтлар ва томлар устига оппоқ чойшаб ёпилганга ўхшайди.

Қиш кунларининг бирида ёш гулчилар иссиқхона олдида тўпланишди. Синф раҳбарларининг ёрдамида гулларнинг ўсишини кузатишди. Холмат гулларнинг тагини юмшатди, Носир сув қуйди. Қизлар хонанинг ҳароратини текширди. Иссиқхонада иш қизиб кетди.

4. Шеърни ўқинг. Ундалмани аниқланг.

Қорбобо

Қорбобожон, қорбобо
Эриб кетма, ҳой бобо.
Ясадим сени қордан,
Қўрқмай совуқ, бўрондан.

Ўйнаб олайн тўйиб,
Барча ишимни қўйиб.
Чақирай ўртоқларим,
Кийсинлар қўлқопларин.

Сен ҳақингда бир талай
Шеър, қўшиқлар биламан.
Эриб кетма, қорбобо
Сени яхши кўраман.

Захро Хасанова.

Содда гапларни кўрсатинг.

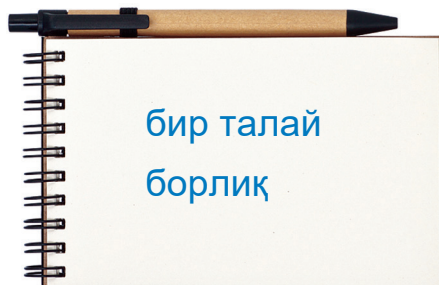

5. Сўзлашинг.

1. Йилнинг бошқа фаслларида қандай ўйинлар ўйнайсиз?
2. Қорбобо қачон уйимизга меҳмон бўлади?

6. Тез айтишни ўқинг ва тез-тез айтинг.

Қалин қорга қора қарға зўрға қўнди.

Қўшма гап

1. Содда гаплардан қўшма гаплар ҳосил қилиб ёзинг.

Комил шахмат тўгарагига қатнашади. Зафар тўгарақларга қатнашмайди. Қуёш ботди. Осмонда юлдузлар кўринди. Иссиқ шамол эсди. Булутлар юра бошлади. Қор ёғди. Борлиқ қор билан қопланди. Болалар донхўрак ясадилар. Дарахтларга уни илиб қўйишди.

Ёдда сақланг.

Қўшма гап таркибидаги содда гаплар ўзаро вергул билан ажратилади. Ва, ҳамда сўзлари билан боғланганда вергул қўйилмайди.

Масалан: Ҳаво булут бўлди, бироқ ёмғир ёғмади.

2. Берилган содда гапларнинг мазмунига мос содда гапларни қўшиб, қўшма гаплар тузинг.

Сиз спорт билан шуғулланинг ... . Китоб билим манбаидир ... .
Ўқитувчи Бахтиёрдан сўради ... .

Текшириш учун сўзлар: у соғлиқни мустаҳкамлайди; болалар китобни севадилар; у ўқитувчининг барча саволларига жавоб берди.

Тузган гапларингизни ёзинг, керакли ўринга вергул қўйинг. Қўшма гап таркибидаги ҳар бир гапнинг эга ва кесими тагига чизинг.

3. Ўқинг. Аввал содда гапларни, кейин қўшма гапларни кўчириб ёзинг.

Иш иштаҳа очар, дангаса ишдан қочар. Қаноти бор учмайди, аммо сувдан чиқмайди. Аҳмоқ ақл ўргатар. Дўст оғир кунда билинар. Ер тўйдирар, ўт куйдирар, ялқов ётиб буюрар.

4. Шеърни ифодали ўқинг. Бош бўлақларни аниқланг.

Қиш лавҳалари

Кечки осмон оҳиста
Қорни элай бошлади.
Туннинг қаро сочига
Оқ оралай бошлади.

Тулар қатор дарахтлар –
Ҳоли ночор дарахтлар
Бошга тушган қор – ғамдан
Сочи оппоқ оқарган

Куйлар шодон яллалар
Боқибегам қарғалар.
Ташвишларин зўридан
Тутун пуфлар мўрилар.

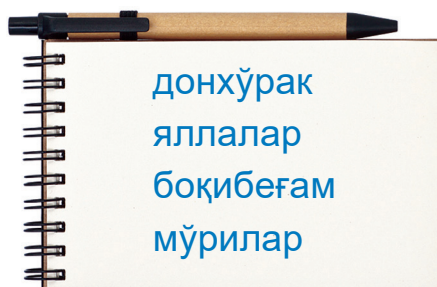

Дилшод Ражаб

5. Қўшма гапларни содда гапларга айлантиринг.

Қиш келди ва кунлар совиди. Алишер чанаси билан кўчага чиқди
ва дўстлари томон борди. Болалар чанада учдилар, қорбобо ясадилар.
Алишер совқотди, лекин уйига қайтмади.

Билимингизни текширинг

1. Матнни ўқинг. Содда гапларни аниқланг.

Бир туп ёнғоқ

Кузда Шукуржон бизни ҳашарга чақириб келди. Биз пешингача ёнғоқ қоқиб, ёнғоқларни томга олиб чиқдик ва ёйиб қўйдик. Шу вақт том атрофида икки-учта зағизгон пайдо бўлиб қолди. Биз нарвондан пастга тушдик. Зағизгонлар тумшуқларида биттадан ёнғоқ олиб ҳавога кўтарила бошлади.

Айтишларича, ҳар битта зағизгон ҳар йили кузда қирқта ёнғоқ ўғирлар экан. Бу ёнғоқларни у бир ерга кўмиб қўяр экан ва хоҳлаган вақтда олиб ер экан. Кўпинча 38, 39 тасини еб бўлиб, ҳисобдан адашиб қолади. Ўша ерда қолиб кетган ёнғоқ доналари келгуси йили кўкариб чиқади.

2. Мақолларни ўқинг. Аввал содда, кейин қўшма гапларни кўчиринг. Зарур ўринларга вергул қўйинг.

Яхши бола олқиш келтиради, ёмон бола – қарғиш. Иш иштаҳа очар. Сўз отаси – қулоқ, сув отаси – булоқ. Дарахт илдизи билан мустаҳкам. Дарахт кўрки – япроқ, одам кўрки либос.

3. Гапларни ўқинг. Нуқталар ўрнига мос сўзларни қўйиб ёзинг.

Биз яшаб турган жойдаги ... кўпи кузда иссиқ томонларга учиб кетади. Улар эрта баҳорда яна ... . Флора жуда одобли қиз, шунинг учун уни ҳамма ... қилади. Меҳнат ва билим бахт ....

Фойдаланиш учун сўзлар: қушларнинг, учиб келади, ҳурмат, келтиради.

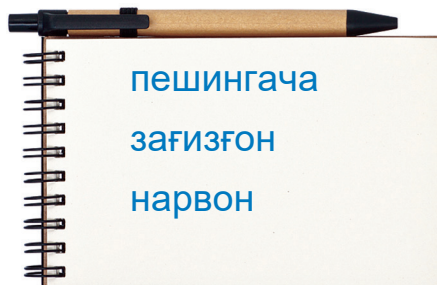
4. Савол биздан, жавоб сиздан.

1. Иккинчи даражали бўлак гап нима учун керак?
2. Ёйғиқ гап деб қандай гапга айтилади?
3. Ёйиқ гап деб қандай гапга айтилади?
4. Ундалма деб нимага айтилади?
5. Содда гап қандай бўлаклардан тузилади?
6. Қўшма гап деб нимага айтилади?
7. Қўшма гапларда қандай тиниш белгилари ишлатилади?
8. Ундалмада қандай тиниш белгилари ишлатилади?

5. Расмларни кузатинг. Расмлар асосида 3-4та гапдан иборат ҳикоя тузинг.

Ўзак ва ўзакдош сўзлар

1. Ўқинг.

Тилимизда минглаб сўзлар бор. Улар орасида бир умумий қисмга эга бўлган сўзлар ҳам бор. Масалан бош, бошлиқ, бошла, бошли, бошчилик; гул, гулчи, гулдор, гулзор сўзларига эътибор берсак, улар учун бош, гул қисмлари умумий эканлигини кўрамиз.

2. Сўзларни ўқинг.

Синф – синфдош, трактор – тракторчи, пахта – пахтазор, боғ – боғбон, темир – темирчи, пул – пулдор, ҳунар – ҳунарли, фикр – фикрла, қадр – қадрла, замон – замондош, мева – мевазор.

Жуфтлаб берилган сўзлар нимаси билан бир – бирига ўхшайди. Уларни ёзинг, умумий қисмни намунада кўрсатилгандек белгиланг.

Намуна: Иш – ишчан.

Ёдда сақланг.

Сўзларнинг маъноли бўлакларга бўлинмайдиган қисми ўзак дейилади.

Масалан: сув, сувчи, сувли сўзларида ўзак – сув сўзи.

3. Мақолларни ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

Ишлини иши битар, ишсизни куни ўтар.

Иш иштаҳа очар
Дангаса ишдан қочар.

Ҳақни айтган хор бўлмас,

Ҳақни ноҳақ этма,
Ноҳақни ҳақ этма.

4. Шеърни ифодали ўқинг. Ажратиб берилган сўзларга ўзакдош сўзлар топинг.

Азиз инсонлар хотираси

Ҳайкаллар сукутда, ҳайкаллар вазмин
Хотира олови, турар ловуллаб.
Пойида эҳтиром, гуллари гулгун
Дарахтлар таъзимда, таъзимда ёш қалб.
Буюк аجدодларнинг орзуси бўлиб,
Қуёшли тонг сари қадам сур дуркун.

Ойгул Суюндиқова

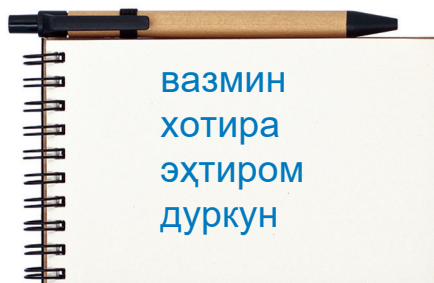

5. Сўзлашинг.

1. Сиз ҳайкалларни қаерда учратгансиз?
2. Сиз яшаб турган жойда кимларнинг ҳайкали бор?

6. Расмни кўзатинг. Расм асосида гаплар тузинг.

вазмин
хотира
эҳтиром
дуркун

Инсон бешиги

1. Сўзларни ўқинг. Кўчириб, ўзакни намунадагидек белгиланг.

Ўроқ, ўрим; ишчи, ишла, ишчан; сут, сутли, сутчи, сутсиз; куч, кучли, кучсиз; йўлла, йўлчи, йўлак; боғ, боғли, боғбон, боғда.

Намуна: $\widehat{\text{Ишла}}$, $\widehat{\text{ишсиз}}$, $\widehat{\text{ишли}}$.

2. Ўқинг. Ўзақдош сўзларни аниқлаб кўчиринг ва ўзакни белгиланг.

Китоб – дўстимиз

Китобни севинг. Китоб яхши маслаҳатдош ва ўқитувчи. Китобсиз билимли, маданиятли бўлиб етишиш мумкин эмас. Китобни ўқиб, билимингизни оширинг. Биз китобдан асрлар илми, боболар меросини билиб оламиз. Энг яхши китобхон бўлишга тиришинг.

3. Мақолларни ўқинг, ўзақдош сўзларни топинг.

Ҳар ишнинг бир устаси бор,
Ҳар устанинг бир устози бор.

Қунт билан ўрган ҳунар,
Ҳунардан ризқинг унар.

Тил тигдан ўткир.

Тилингда бўлса болинг,
Кулиб турар иқболинг.

4. Шеърни ифодали ўқинг. Ўзакдош сўзларни аниқланг ва ёзинг.

Инсон бешиги

Булбул бешиги – боғда,
Бургут бешиги – тоғда.
Инсон бешиги эса
Шу муқаддас тупроқда.

Булбул боғни ўйлайди
Булбул боғни сўйлайди.
Латиф овози ила
Гул розини куйлайди.

Бургутга тоғ маскандир,
Бургут тоғда ўсгандир.
Бағри тош каби қаттиқ
Забти кўкни тўсгандир.

Инсон ҳам боғни куйлар,
Инсон ҳам тоғни куйлар.
Бир гул каби ардоқлаб,
Она – тупроқни куйлар.

Темур Убайдулло

5. Сўзларни ўқинг. Уларни қатнаштириб гаплар тузинг.

Ов, овла, овчи, оқ, оқла, гул, гулдон, гулзор, йўл, йўлчи, йўлдош,
сув, сувли, сувсиз, дон, донли, донсиз, боғ, боғдорчилик, боғбон.

Ўзакдош сўзларнинг ёзилиши

1. Ўқинг. Ҳар қайси қатордан ўзакдош сўзларни топинг ва ёзинг.

Издош, изламоқ, иззат, изсиз.

Овчи, овламоқ, овчилик, овсар.

Бошла, бошлиқ, бошловчи.

Ёзув, ёзма, ёзувчи, ёзишма.

2. Аввал билим сўзига ўзакдош сўзларни топинг. Кейин улар иштирокида 2-3 та гап тузинг ва ёзинг.

3. Расм асосида гаплар тузинг. Тузган гапларингиздаги ўзакдош сўзларни аниқланг.

4. Топишмоқларни ўқинг. Жавобини айтинг.

Гулсиз бўлар меваси,
Ширин – шакар донаси.

Қат-қат тўнли
Қарич бўйли.

Кўчиринг. Ажратиб кўрсатилган сўзларни ўзагини белгиланг.

5. Шеърни ўқинг. Ажратиб берилган сўзларга ўзакдош сўзлар топиб ёзинг.

Қор ёғар

Завқ улашиб
Кўз қамашиб
Ёғар паға-паға қор.
Ҳар бир учқун
Тўқлик учун
Сепин ёяр ҳар наҳор.
Оппоқ дала,
Гўзал палла,
Завқ бағишлар инсонга
Ўйнаб учиб,
Ерни қучиб,
Бахт келтирар деҳқонга.

Марказий кутубхона

1. Ўқинг. Матнга сарлавха топинг. Матндаги ўзакдош сўзларни аниқланг.

Дам олиш куни шаҳримиздаги Абай номли марказий кутубхонага бордик. Кутубхона шаҳримизнинг марказида жойлашган. Кутубхона жуда шинам, озода. Китоблар тартиб билан жойлашган. Бу ерда истаган жанрдаги китобларни топишингиз мумкин. Бунда сизга кутубхоначилар яқиндан ёрдам беришади. Шунинг учун кутубхонада китобхонлар доим гавжум бўлади.

2. Сўзланг.

Сиз яшаб турган жойда ҳам кутубхона борми?

Кутубхонада қандай китоблар бор?

Кутубхона биноси ҳақида сўзлаб беринг.

3. Ўқинг. Тушириб қолдирилган сўз қисмларини қўйиб, матнни ўқинг.

Бизнинг қишлоғимиз катта. Қишлоғимизда ... ли боғ яратилган.
... бонлар ёзда меваларни шаҳарликларга етказиб берадилар.

Биз ҳам мактабимизда ... зор боғ яратмоқчимиз. Шу мақсадда ...
ли дарахтлардан юз туп ўтқаздик.

Кўчиринг. Сўз ўзакларини тегишлича белгиланг.

4. Ўқинг. Кўчиринг.

Билимлининг билими юқар,
Билимсизнинг нимаси юқар?

Ишли одамнинг иши битади,
Ишсиз одамнинг куни ўтади.

Ўзакдош сўзларнинг ўзакларини тегишлича белгиланг.

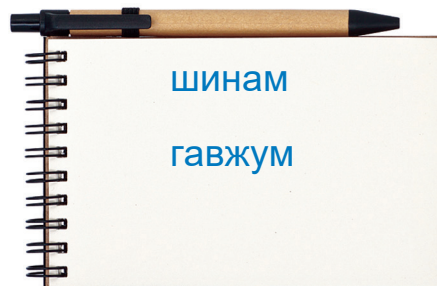

5. Ёзинг.

Йўл, гул, иш сўзларининг ҳар бирига ўзакдош сўз танланг ва ёзинг. Ўзакни намунадагидек белгиланг.

Намуна: $\widehat{\text{Овчи}}$, $\widehat{\text{овла}}$.

Ёзган сўзларингизни қатнаштириб гаплар тузинг.

Мустақиллик майдони.

1. Шеърни ўқинг. Ажратиб берилган сўзларга ўзакдош сўзлар топинг.

Яшнайвергин истиқлол

Тегмасин совуқ шамол,
Кун сайин очсин жамол,
Тобора топгин камол
Истиқлолим, истиқлол.

Озодмиз, бахтиёрмиз,
Орзули, аҳди бормиз.
Тинчлик мададкормиз
Истиқлолим, истиқлол.

Ҳар доим омон бўлиб,
Қутлуғ ёшларга тўлиб,
Юртимизни гулга кўмиб,
Яшнайвергин истиқлол.

Туроб Ниёз

2. Тушириб қолдирилган ўзакларни топинг ва ёзинг. Ўзакдош сўзларнинг ўзаклари бир хил ёзилишини эсда тутинг.

Ишлади, ... чан, ... сиз, мевали, ... сиз, ... зор, кучли, ...сиз, таъ-
сирли, ... чан, тузлади, ...ли, ...сиз, ...ламоқ.

3. Сўзларни ўқинг, маъносини изоҳланг. Ўзагини белгиланг.

Чизиқ, чизиқли, чизғич.

4. Матнни ўқинг. Сарлавҳа топинг.

Мустақиллик майдони Есил дарёсининг ўнг қирғоғида жойлашган. Майдонда “Қозоқ эли” монументи қад кўтарган. Монумент атрофида меъморчилик санъатининг дурдоналари ҳисобланган Мустақиллик саройи, Қозоғистон Республикаси миллий музейи, Қозоқ миллий санъат университети, “Хазрати Султон” масжиди жойлашган. Астана

шаҳрига ташриф буюрган меҳмонлар майдонга келиб катта таассуротларга эга бўладилар.

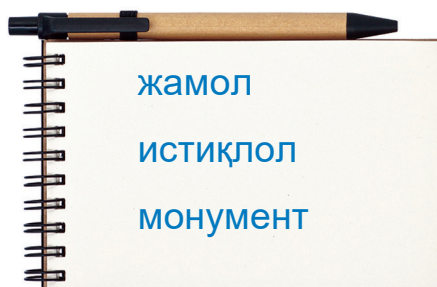
Матндан ўзакдош сўзларни топинг.

5. Сўзлашинг.

1. Мустақиллик майдони ҳақида нима билиб олдингиз?
2. “Мустақиллик” деганда нимани тушунасиш?
3. Астана шаҳридаги қандай ҳайкалларни биласиз? Улар ҳақида маълумотлар тўпланг.

Сўз ясовчи қўшимчалар

1. Сўзларни ўқинг.

Ғалла – ғаллакор
Балиқ – балиқчи
Нур – нурли

ватан – ватандош
сўз – сўзла
туз – тузсиз

Ёдда сақланг!

Ўзакка қўшилиб янги сўз ясайдиган қўшимчалар сўз ясовчи қўшимчалардир.

-чи, - ла, - ли, сиз, - дор, - кор, - дош, - зор сўз ясовчи қўшимчалардир.

Сўз ясовчи қўшимчалар белги билан кўрсатилади: сўзла.

2. Ёзинг.

Жадвални кўчиринг. Сўзларга қўшимчаларни қўшиб ўқинг ва ёзинг.
Қандай сўзлар ҳосил бўлди?

Ўзак	Сўз ясовчи қўшимчалар
пахта	- зор
мева	- ли
ўқув	- чи
гул	- сиз
синф	- дош
бино	- кор

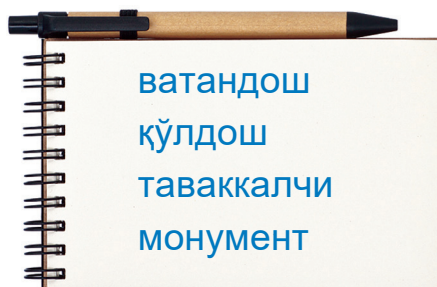
3. Ўқинг. Ажратиб кўрсатилган сўзларни кўчириб ёзинг, сўз ясовчи қўшимчаларни белгиланг.

Аввал ўйла, кейин сўйла. Яхши билан йўлдош, оғир ишингга бўлур қўлдош. Ўйчи ўйлагунча, таваккалчи ишини битирар. Саволни жавобсиз қолдирма, дўстни эътиборсиз.

4. Матни ўқинг. Сўз ясовчи қўшимча олган сўзни топинг.

Астана шаҳрининг марказида “Керей ва Жанибек” ҳайкали жойлашган. Қозоқ хонлигининг асосчилари бўлган Керей ва Жанибеклар хотирасига бағишланган ҳайкал 2010 йил июнь ойида очилган. Ҳайкал Тўнғич Президент музейи жойлашган хиёбонга кўрк бериб туради.

ватандош
қўлдош
таваккалчи
монумент

Миллий музей

1. Матни ўқинг.

Миллий музей

Қозоғистон Республикаси миллий музейи ўрта Осиёдаги энг йирик ва энг ёш музейдир. У 2014 йилда очилган. Миллий музей мамлакатимизнинг энг асосий майдони бўлган Мустақиллик майдонида жойлашган.

Қозоғистон Республикаси миллий музейида: Астана зали, Қозоғистон мустақиллиги зали, олтин зали, қадимий ва ўрта асрлар зали, тарих зали, этнография зали, замонавий санъат заллари бор. Музей энг замонавий техник воситалари билан жиҳозланган.

Восита, санъат, жиҳоз сўзларига сўз ясовчи қўшимчаларни қўшиб янги сўз ясанг ва ёзинг.

2. Ёдда сақланг.

Музейга бориш одоби

1. Тоза кийимларингизни кийинг ҳамда орасталикка эътибор беринг, айниқса оёқ кийимларингиз тоза бўлсин.

2. Эшикдан шошилмай, агар кўпчилик бўлсангиз, бир-бирингизни туртмай, навбат билан шовқин солмай ичкарига киринг.
3. Ўқитувчингиз ёки музей ходими сўзларини диққат билан тингланг.
4. Ҳикоя тугагач, одоб билан тушунмай қолган жойларингиз бўлса, сўраб олинг.
5. Музей ашёлари ёки деворларига тегманг.
6. Ёнингиздагилар билан баланд овозда гаплашманг.
7. Музейга конфет, писта ёки сақич олиб кирманг. Ерга бирор нарса ташламанг.
8. Саёҳат сўнгида музей ходимларига раҳмат айтинг.
9. Музейдан одоб билан чиқиб кетинг.

3. Ўқинг. Ҳар бир сўзнинг ўзаги ва қўшимчасини топинг.

Туксиз, тузла, бахтли, ижодкор, ақлли, оқла, михла, балиқчи, тузсиз, кучли, ишла, хушсиз, мазали, тўпла.

Аввал *-чи*, сўнгра *-ли*, кейин *-ла* ва охирида *-сиз* қўшимчаси билан ясалган сўзларни намунадагидек гуруҳлаб ёзинг.

<i>Намуна:</i>	гул+чи	сув+ли	иш+ла	туз+сиз
	...	...	...	...

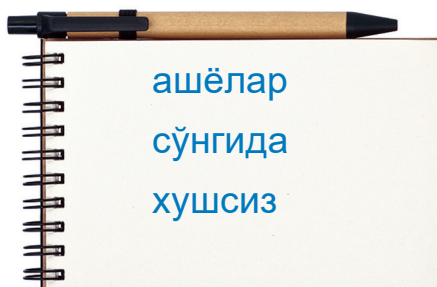
4. Ўқинг нуқталар ўрнига биринчи гапда берилганидек, мос сўзларни топинг. Қўйган сўзларингиздаги ўзак ва қўшимчаларни аниқланг.

Тракторда ер ҳайдайдиган киши – тракторчи.

Гулларни парвариш қиладиган киши – ...чи.

Ғалла экиб, элни тўйдирувчи деҳқон – .....кор

Тракторчи, ғаллакор сўзларига ўзакдош сўзлар топиб ёзинг.

Олтин одам

1. Ўқинг. Нуқталар ўрнига *-чи, -ла, -сиз, -ли*, сўз ясовчи қўшимчаларидан мосини қўйиб, гапларни кўчиринг.

Илм... бир яшар, илм... минг яшар. Синфимизда аъло... ўқувчилар кўп. Сув... ҳаёт бўлмас. Куч... шамол эди. Балиқ... қушлар денгиз устида учади.

2. Берилган сўзларга сўз ясовчи қўшимчалар қўшиш билан сўзлар ясанг ва намунадагидек ёзинг.

Ов, ...	Сув, ...
Бош, ...	Иш, ...
Муқова, ...	Тиш, ...

Намуна: гул, гулчи, гулла.

3. Тез айтишни тез-тез ўқинг.

Овчи овлоқда овин овлар.

Темирчи темирни топдими,
Темир темирчини топдими.

Соат соатини соатсозга созлатди.

4. Ўқинг.

Шеърни ифодали ўқинг. Сўз ясовчи қўшимча олган сўзларни аниқланг.

Бекорчидан эл безор

Ким ҳунарсиз, ким бекор,
Ўқиш, ишдан қилса ор.
Унга лойиқ мақол бор:
Бекорчидан эл безор.

Пўлат Мўмин.

Сўз ясовчи қўшимча олган сўзлар иштирокида гаплар тузинг.

5. Ұқинг.

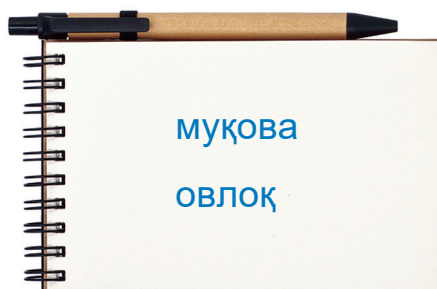
Астанада турли музейлар бор . Болалар музейларни оралаб кўп нарсаларни кўрдилар. Айниқса археология музейига қилинган экскурсия уларда катта таассурот қолдирди. Музейдаги экспонатлар Қозоғистон ерида қадим замонларда қандай одамлар яшаганлигини билдиради. Археологлар томонидан топилган меҳнат қуроллари, идишлар, заргарлик буюмларига қараб, бизнинг ота-боболаримиз қандай ҳаёт кечирганликларини, нима билан шуғулланганликларини билиш мумкин. Болалар бир экспонатнинг ёнидан кетолмай, кўп туриб қолишди. Бу саклар қабиласининг ёш хонзодасининг бошдан-оёқ олтин билан безатилган харбий кийими эди.

Ўзаги бир хил сўзларни аниқланг.

6. Изланайлик.

Интернет тармоқларида “Олтин одам ” ҳақида маълумотлар тўпланг.

Ўртоғим

1. Шеърни ўқинг. Сўз ясовчи қўшимчаларни аниқланг.

Ўртоғим

Хусанжонни мақтаб дерлар
Эсли – хушли, одобли,
Ёрдамини аямас ҳеч
Қилган иши савобли.

Қувонаман мана шундай
Мақтов эшитган чоғим.
Ахир нега қувонмай,
Хусан менинг ўртоғим.

Ҳабиб Раҳмон

2. Ўқинг. Ўзак ва сўз ясовчи қўшимчаларни аниқланг.

1. Сирли, мазали, маъноли.
2. Ҳидсиз, дардсиз, қулоқсиз.
3. Кўзла, музла, қамчила.
4. Комбайнчи, ҳисобчи, дуторчи.
5. Бинокор, шифокор, шоликор.

3. Мақолларни ўқинг.

Одобли бола – элга манзур.
Дўстинг билан сирдош бўл, қилган ишига қўлдош бўл.
Бўзчи белбоққа ёлчимас.
Ақлли кўрганин айтар, ахмоқ эшитганин.
Гапни оз сўзла, ишни кўп кўзла.
Гул тикансиз бўлмас.

4. Нуқталар ўрнига **-чи, -ла, -сиз, -ли** сўз ясовчи қўшимчаларидан мосини қўйиб, гапларни кўчиринг.

Денгиз ... узоқ сафарга отланди. Дутор ... қизлар дуторни соз ... дилар. Дўмбира ... олдинда йўл бош ... ди. Қўл ..., оёқ ... уй пойлар. (Топишмоқ)

Ўзақ ва сўз ясовчи қўшимчаларни тегишлича белгиланг.

5. Изланинг.

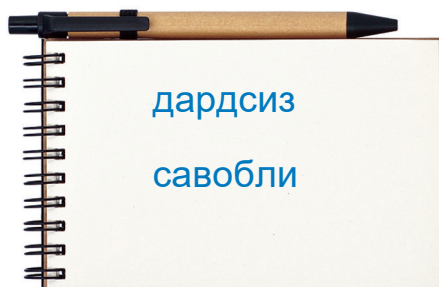
Иш, бош сўзларига қўшимчаларни қўшиб ўқинг, янги сўзларнинг маъноларини тушунтиринг.

	чи		ла
	ла		оқ
	ли		лиқ
	сиз		чи

6. Ўқинг. Сўз ясовчи қўшимчаси бир хил бўлган сўзларни гуруҳлаб кўчиринг.

Боксчи, фикрдош, фикрла, расмсиз, партадош, тайёрла, машаққатсиз, ашулачи.

Сўзларни ўзаро боғловчи қўшимчалар

1. Ўқинг.

Меҳнатнинг қадрини бебаҳо бил. Миришкор деҳқон ердан меҳнатини аямайди. Одам меҳнатда тобланади. Меҳнатдан қўрқма, миннатдан қўрқ.

Меҳнат сўзи қайси сўз билан боғланганини сўроқлар ёрдамида аниқлаб ёзинг. Қўшимчаларини намунадагидек белгиланг.

Намуна: Миннатдан (нимадан?) қўрқ.

Ёдда сақланг!

-нинг, -ни, -га, -да, -дан қўшимчалари гапда сўзларни бир-бирига боғлайди. Улар сўз ўзгартувчи қўшимчалар дейилади.

2. Шеърни ўқинг. Сўз ясовчи ва сўз ўзгартувчи қўшимча олган сўзларни аниқланг.

Қиш

Осмон оппоқ, оппоқ бор замин
Тоғ, далалар, дарахтлар оппоқ.
Қоғоздаги нуқталар каби
Кўринади қарғалар – қувноқ.

Болаларнинг севинчи чексиз
Бир-бирига отишади қор...
Ҳа, қишнинг ҳам чиройи тенгсиз,
Завқи ёздан қолишмас зинҳор.

Туроб Ниёз

3. Ўқинг.

Матнда учраган ферма сўзининг ўзгарганига эътибор беринг.

Ҳар куни мен тоғам билан фермага (қаерга?) **бораман**. Фермада (қаерда?) сигирлар **кўп**. Ферманинг (ниманинг?) **ичи** кенг ва тоза. Сигирлар сут соғиш машинаси билан соғилади. Фермадан (қаердан?) **олинган** сут дўконларга тарқатилади.

Ҳар бир гапдаги ферма сўзининг ва ажратилиб кўрсатилган сўзни намунадагидек ёзинг. Ферма сўзи таркибидаги қўшимчаларни тегишлича белгиланг.

Намуна: фермага бораман, ...

4. Ўқинг. Сўзлардан бирикма ҳосил қилинг ва ёзинг.

Китоб	-нинг	кўчирди
Эшик	-ни	нури
Куёш	-га	кетди
Мактаб	-да	ишлайди
Кутубхона	-дан	тақиллатди

5. Расмларга қаранг. Гаплар тузинг, сўзларнинг ўзаро боғланишини тушунтиринг.

Меъморчилик санъати

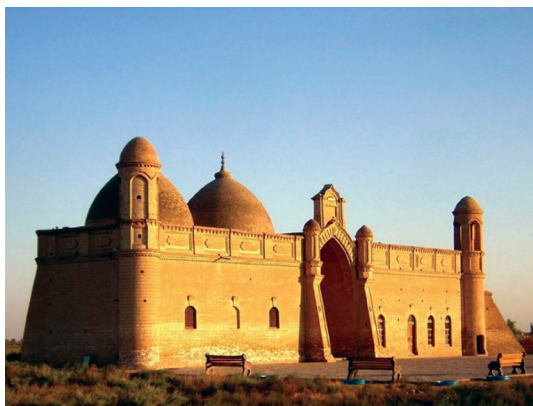

1. Ўқинг. Сўз ўзгартувчи қўшимчали сўзларни аниқланг.

Меъморчилик санъати

Аждодларимизнинг ақл заковати билан қад кўтарган бинолар ҳам салобат, ҳам меъморий ечимга эга. Уларнинг айниқса, нақшларга уйғун хаттотлик санъати билан туширилган қимматли битиклари бизгача етиб келган бебаҳо хазинадир.

Бугун Шарқ меъморчилик санъатининг ҳақиқий мўъжизаси сифатида Туркистон, Тароз, Ўтирор сингари дунёга маълум ва машҳур шаҳарларга кўрк бериб турган ўлмас тарихий обидалар миллий санъатимиз намуналаридир. Бундай бой ва бебаҳо меросни асраб-авайлаш, келгуси авлодга безавол етказиш ҳаммамизнинг муқаддас бурчимиздир.

Ёзинг. Нуқталар ўрнига керакли ҳарфларни қўйиб, гапларни кўчиринг.

Тозалик – соғлиқнинг гарови! Биз буни ёддан биламиз. Шу бо-
исдан **син...имизни** и...лос қилмаймиз, ...олга қоғоз ташламаймиз.
Танаффусда деразаларнинг ...арчасини очиб қўямиз. **Синфга** тоза
ҳаво киради. Тоза **ҳаводан** на...ас оламиз.

Ажратиб кўрсатилган сўзлардаги сўз ўзгартувчи қўшимчаларни белгиланг.

3. Шеърни ифодали ўқинг.

Мих

Остонада ётарди
Бир мих қайрилиб,
Йиртар эди шиппакни
Ёнидан илиб.

Аҳмаджон бор кучини
Бериб омбурга,
Умбалоқ ошиб тушди
Мих билан бирга.

Ғиёс Комилов

Шеърни ёддан ёзинг. Сўзларни ўзаро боғловчи қўшимчалар олган сўзларни белгиланг.

4. Ўқинг.

Одамнинг қўли – ҳаётнинг гули.

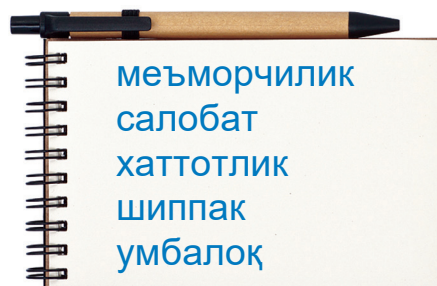
Одам тошдан қаттиқ, гулдан нозик.

Кўчиринг. Ажратиб берилган сўзларни ўзаги ва қўшимчаларини белгиланг.

5. Сўзларни кўчиринг. Сўз ясовчи ва сўз ўзгартувчи қўшимчаларни белгиланг.

Қушча, қушсиз, китобни, китобли, ойли, ойга, телефондан, теле-
фончи, соатсоз, тузсиз, сандиқчи, расмли.

Қиш завқи

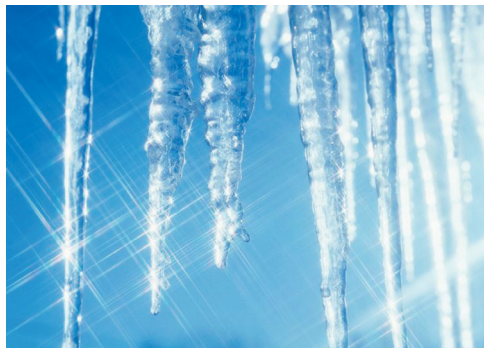

1. Шеърни ўқинг. Сўз ўзгартувчи қўшимчали сўзларни аниқланг ва ёзинг.

Қиш завқи

Том устида пашмак толқон,
Каппа-каппа есамми?
Тарновларда чак-чак оққан
Сувни шарбат десамми?

Сумалаклар шокиласи,
Новвот бўлиб қотибди.
Ўрик, тутнинг шох, новдаси,
Нишолдага ботибди.

Хамидулла Ёқубов

2. Расмга қаранг. Расм асосида ҳикоя тузинг. Ҳикояга сарлавҳа танланг.

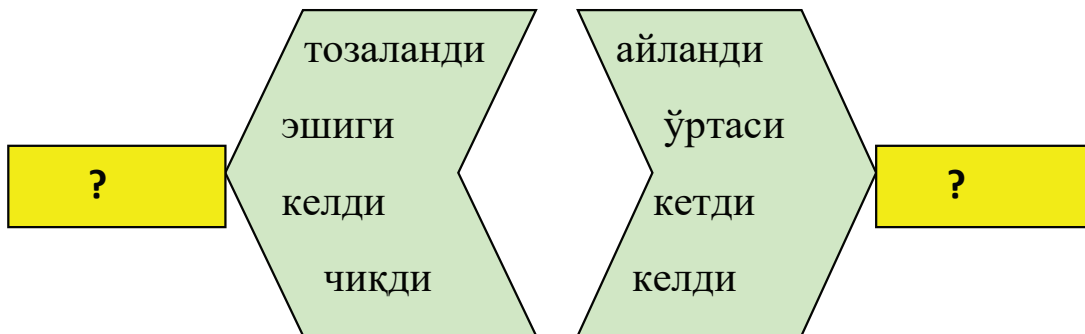
3. Гапларни ўқинг.

Спортнинг ўзингга ёққан тури билан ёшликдан шуғуллан. Ёш шахматчи Элбек “Мавсум чемпиони” унвонини олди. Мунтазам жисмоний машқ қилиш ва очиқ ҳавода сайр қилиш фойдали.

Кўчиринг. Ажратиб кўрсатилган сўзларни ўзак ва қўшимчаларини тегишлича белгиланг.

4. Изланинг. Чизмага мос сўзларни топиб бирикма тарзида ёзинг. Бирикмаларнинг маъносини изоҳланг.

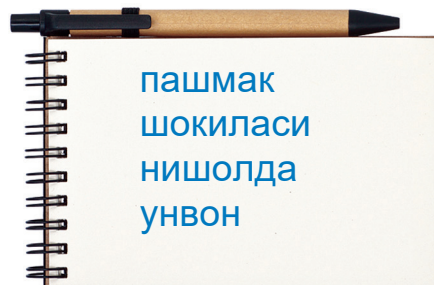

5. Ёзинг.

Нуқталар ўрнига Зилола сўзини сўроқларга мос ҳолда ўзгартириб қўйиб, гапларни ўқинг ва кўчиринг.

(Кимнинг?) ... ширинтой укаси бор. (Ким?) ... укасига жуда меҳрибон. Укаси (кимни?) ... яхши кўради. У (кимга?) ... эргашади. (кимдан?) ... сира ажралгиси келмайди.

Зилола сўзи таркибида келган қўшимчаларни тегишлича белгиланг.

Меъмор ҳашаротлар

1. Ўқинг.

Асаларилар

Асалари жуда зийрак ҳашарот. Кичик вужудли бу ари учганда қанотлари бир сонияда 500 марта ҳаракат қилади. Гул шарбатини энг моҳир жарроҳ сингари чимдиб олади. Асаларининг мўъжаз вужудидаги компьютер системаси унинг қаерга, неча чақирим масофага учганини қайт қилиб бериб, иш битгач, ҳеч адашмасдан уясига қайтаради.

Асалари уяси – чинакамига бир шоҳона меъморчилик асаридир. Энг оз материаллар ишлатиб, энг кенг маконга эга бўлиш санъатининг юксак намунасидир.

Матндан сўз ўзгартувчи қўшимча олган сўзларни топиб ёзинг.

2. Сўзланг.

1. Асалари уясини кўриб чиқинг.
2. Асалариларнинг ҳаёти ҳақида дўстингиз билан суҳбатлашинг.
3. Асаларидан бошқа яна қайси ҳашарот ини ҳақида биласиз?

3. Шеърни кўчириб ёзинг. Ажратиб берилган сўзлардаги сўз ўзгартувчи қўшимчаларни белгиланг.

Боларижон, болари

Боларижон, болари
Гулни кўрса, лол ари
Кўзларингни яшнатар
Ўлкамизнинг боғлари.

4. Сўз ясовчи ва сўз ўзгартувчи қўшимчаларни топиб, улар орасидаги фарқни айтинг.

Сутчидан, мактабга, сутчида, мазмунли, гулчининг, қайғусиз, юракли, балиқчини. ёрдамчисиз, навбатчига.

Кўчиринг. Сўз ясовчи ва сўзларни ўзаро боғловчи қўшимчаларни намунадагидек белгиланг.

Намуна: сутчидан.

Қўшимчалар ўзакка қай тартибда қўшилади?

5. Ажратиб кўрсатилган сўзларга сўз ясовчи ва сўз ўзгартувчи қўшимчалардан мосини қўшиб гаплар тузинг.

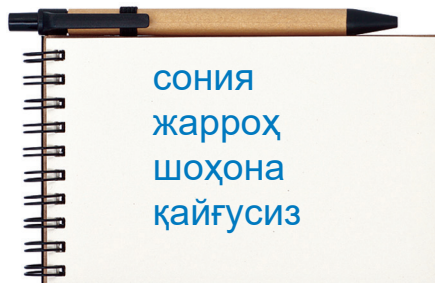
Сут, овқат, фойда, киши;
қуёш, хона, тушди, нур;
сув, суғорди, ғўза, тунда;

Тузган гапларингизни ёзинг. Гапда сўзларни бир-бирига боғлаш учун хизмат қилган сўз ўзгартувчи қўшимчаларни белгиланг.

6. Ўйланинг.

1. Юқоридан пастга қараб ўсадиган нарса нима?
2. Юмуқ кўз билан нимани кўриш мумкин?

Сўз шаклини ўзгартувчи қўшимчалар

1. Шеърни ўқинг. Ажратиб берилган сўзларни ёзинг. Сўзларнинг ўзак ва қўшимчаларини белгиланг.

Чўктирмайдиган сув

Ўрдакчани синаш – чун
Олиб келишди сувга.
У бўлса дағ-дағ титраб.
Роса тушди қўрқувга.
Ўртоқлари тасалли
Берар: – Қўрқма тариқча.
Бу сув сени чўктирмас.
Бу – чи кичик ариқча.

Ҳабиб Раҳмат

2. Ўқинг сўзларни ўзагига қайси қўшимча қўшилганлигини айтинг.

Уйча, ўғилча, китобча, қўзичоқ, келинчак, қопчиқ, бўталоқ, ука-жон, Азизхон, Туйғуной.

Ёдда сақланг!

-ча, -чоқ, -чик, -лоқ, -жон, -хон, -ой, қўшимчалари сўз ўзагига қўшилиб, сўзнинг шаклини ўзгартиради.

Масалан: қуш – қушча.

3. Шеърни ифодали ўқинг. Сўз шаклини ўзгартувчи қўшимчани олган сўзларни аниқланг.

Устомон

Сичқонча қурғур
Жуда ҳам айёр.
Хавфсиз нарсага
Чанг солар дарҳол.

Ҳабиб Раҳмат

Шеърни ёддан ёзинг!

4. Матнни ўқинг. Сўз шаклини ўзгартувчи қўшимчали сўзларни аниқланг.

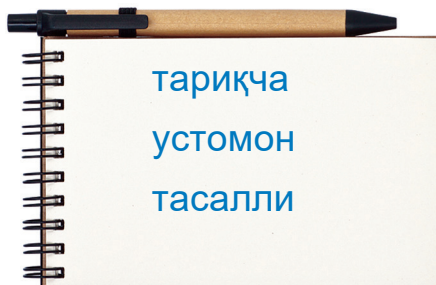
Акбаржоннинг Маликахон исмли синглиси бор. Маликахон 1-синфда ўқийди. Акбаржон синглисини жуда яхши кўради. Унинг туғилган кунига айиқча совға килмоқчи.

5. Синфингиздаги қиз болалар исмига -хон, -жон, -ой, сўз шаклини ўзгартувчи қўшичаларни қўшиб ёзинг.

Намуна: Зайнабхон, Дилбарой.

6. Расмни кузатинг. Болаларга исм қўйиб гаплар тузинг

Сўз шаклини ўзгартувчи қўшимчаларнинг ёзилиши

1. Шеърни ифодали ўқинг. Ажратиб берилган сўзларнинг ўзагига қўшилган қўшимчаларга эътибор беринг.

Бўталоқ

Ҳали ёш бўталоқман,
Оз-моз ўйинқароқман.
Хуш кўраман янтоқни,
Яна юмшоқ қумлоқни.

Билмайман ҳеч чарчоқни
Ташналиг-у чанқоқни.
Қулоғим сал кичкина
Яшайман-да тинчгина.

Сергап экан улоқча,
Мисли қайнар булоқча.
Бўламиз десам ўртоқ,
Ўйнаб юборди Тойчоқ

Набижон Қодиров

2. Гапларни ўқинг. Кўчириб ёзинг.

Оқсой қишлоғида **Ҳакимжон** деган ўқитувчи бор эди. Кичик – кичик **қутичалар** ичи тўла экан. **Турсиной** эшикни очиб, кўчага чиқди. Қизлар қўғирчоқ ўйнаб улғаядилар. **Зиёдахон** бувисига уй ишларида ёрдамлашди.

Ажратиб берилган сўзлардаги сўз ўзгартувчи қўшимчаларни белгиланг.

Ўртоқларингиз исмига *-жон, -хон, -ой, -бек* қўшимчаларини қўшиб айтишга одатланинг!

3. Ўқинг. Мақолларнинг мазмунини тушунтиринг.

Бекорчидан ҳамма безор. Ишлининг иши битар, ишсизнинг куни ўтар. Боғбондан боғ қолур. Ёмон йўлдошдан таёқ яхши. Ёлғончининг рост сўзи ҳам ёлғон.

4. Берилган сўзларни сўз таркиби юзасидан таҳлил қилинг.

Синфдош, расмли, сўзла.

Сўз таркибини таҳлил қилиш тартиби

1. Сўзнинг ўзагини кўрсатиш, 2-3 ўзакдош сўзлар топиш.

2. Қўшимчаларни аниқлаш.

а) сўз ясовчи қўшимча.

б) сўз ўзгартувчи қўшимча.

в) сўз шаклини ўзгартувчи қўшимча.

Намуна: Мен бинокор бўлмоқчиман.

Бинокор, бино – ўзак, биноли, биносиз ўзакдош сўзлар. *-кор* – сўз ясовчи қўшимча.

5. Ўқинг. Берилганлардан фойдаланиб сўзлар ҳосил қилинг. *-чи, -кор, -ла, -ли* қайси сўзларда сўз ясапти, қайси сўзларда бўғин ҳосил қилганини айтинг.

бокс	<i>-чи</i>	нор
шоли	<i>-кор</i>	хона
кўз	<i>-ла</i>	ган
ранг	<i>-ли</i>	мон

Билимингизни синанг

1. Ўқинг. Ажратиб берилган сўзларни сўз таркиби жиҳатидан намунадагидек таҳлил қилинг.

Гулла, яшна, ҳур Қозоғистон. Биз ота-оналарни **тантанали** кечага таклиф қилдик. **Эркиннинг** отаси Москвадан келди. **Доирачи** Уста Олим катта **санъаткор** эди. Бобомиз Алишер Навоий **болалик** чоғлариданоқ ҳамманинг эътиборига тушганлар.

Намуна:

Сўз	Ўзак	Сўз ясовчи қўшимча	Сўз ўзгартувчи қўшимча
гулла	гул	-ла	

2. Матни ўқинг. Ўқувчиларнинг исмига қўшилган қўшимчаларни айтинг.

Шухратжон 3-синфда ўқийди. У синфдаги аълочи ўқувчиларнинг бири. Бугун у касал бўлиб мактабга бормади. Уни кўриш учун синфдошлари Асадбек билан Нозимахонлар келишди. Шухратжонга улар эртак китоб олиб келибди. Шухратжон дўстларидан миннатдор бўлди.

3. Савол биздан, жавоб сиздан.

1. Қайси қўшимчалар ёрдами билан тилимизда янги сўзлар ҳосил бўлади?
2. Нима учун ўзак сўзнинг асосий қисми ҳисобланади?
3. Сўз ясовчи ва сўз ўзгартувчи қўшимчаларнинг фарқи нимада? Мисоллар билан тушунтиринг.
4. Сўз шаклини ўзгартувчи қўшимчалар қайсилар?
5. Меъморчилик санъати деганда нимани тушунасиш?

4. Шеърни ифодали ўқинг.

Қиш қўшиғи

Оппоқ қорга беланиб
Ялтирайди кўчамиз
Қиш қўшиғин янгротиб
Шодлик гулин қучамиз.

Иссиқ-иссиқ кийиниб,
Чана суриб юрамиз.
Кўнглимиздай оқ фасл –
Қишни яхши кўрамиз.

Бахтимизга Ер юзи
Уруш нима билмасин
Оппоқ қорга қизил қон
Ҳеч қачон тўкилмасин.

Қиш қўшиғин янгротиб
Қор – гулларни қучамиз.
Болалик булоғидан
Маза қилиб ичамиз.

Олқор Дамин

5. “Хуш келдинг, Янги йил!” мавзусида эссе ёзинг.

Мундарижа

1. Жонли табиат. Салом, мактаб	3
2. Нутқ	5
3. Матн	7
4. Гап	9
5. Сўз	11
6. Товушлар ва ҳарфлар	13
7. Бўғин. Урғу	15
8. Алфавит	17
9. Жарангли ва жарангсиз ундошлар	19
10. Жониворлар тилидан	21
11. Талаффузда тушиб қоладиган ундошлар	23
12. Манзара	25
13. Кетма-кет келган бир хил ундошлар	27
14. Устоз ва мураббий	29
15. Олтин куз	31
16. Фойдали ҳашаротлар	33
17. Нима яхши-ю, нима ёмон	35

18. Соғлом танда – соғ ақл.....	37
19. Дарак гап	39
20. Яхши ният	41
21. Сўроқ гап	43
22. Камтарга камол.....	45
23. Гўзал фазилат – инсон ҳусни.....	47
24. Буйруқ гап	49
25. Одоб – кишининг зебу зийнати	51
26. Ҳис-ҳаяжон гап.....	53
27. Ишсеварни эл севар	55
28. Гап бўлаклари.....	57
29. Исрофгарчилик – ёмон иллат.....	59
30. Бош бўлақлар	61
31. Эга ва кесим	63
32. Китоб билим булоғи.....	65
33. Меҳнат – бахт калитидир	67
34. Меҳр	69
35. Озодалиқ	71
36. Билимингизни текширинг	73
37. Вақт.....	75
38. Кузги ишлар.....	77
39. Оқшом	79

40. Гапда сўзларнинг боғланиши	81
40. Соат	83
42. Одоб билан бахт топилар, Сабр билан тахт.....	85
43. Йиғиқ гап	87
44. Йиғиқ гаплар. Ҳашар	89
45. Ёйиқ гап	91
46. Ҳосил байрами	93
47. Ундалма	95
48. Бахтли болалик.....	97
49. Содда гап.....	99
50. Қўшма гап.....	101
51. Қўшма гап. Қиш лавҳалари.....	103
52. Билимингизни текширинг	105
53. Меъморчилик.....	107
54. Инсон бешиги	109
55. Ўзакдош сўзларнинг ёзилиши.....	111
56. Марказий кутубхона	113
57. Мустақиллик майдони. .... Яшнайвергин истиқлол!	115 115
58. Сўз ясовчи қўшимчалар	117
59. Миллий музей.....	119
60. Олтин одам	121

61. Ўртоғим	123
62. Сўзларни ўзаро боғловчи қўшимчалар	125
63. Меъморчилик санъати	127
64. Қиш завқи	129
65. Меъмор ҳашаротлар.....	131
66. Сўз шаклини ўзгартувчи қўшимчалар	133
67. Сўз шаклини ўзгартувчи қўшимчаларнинг ёзилиши	135
68. Билимингизни синанг	137

Учебное издание

**Шамадиева Нигара Октамбаевна
Аташикова Зарифа Исламшиковна
Мусаева Махбуза Октамовна**

Ўзбек тили

1-қисм

**Умумтаълим мактабларининг
3-синфи учун дарслик**

(на узбекском языке)

Редактор *Н.О. Юсуфбаева*
Художественный редактор *Ш. Шомухсинов*
Техн. редактор *З. Бошанова*
Дизайн и компьютерная верстка: *Д.К. Мансурова*

ИБ № 7360

Подписано к печати 20.06.2017. Формат 84×108¹/₁₆.
Бумага офсетная. Гарнитура «SchoolBook Kza». Печать офсетная.
Физ. печ.л. 9,0. Усл. печ.л. 15,12. Усл. кр. от. 60,48.
Тираж 8000 экз. Заказ №

Қазақстан Республикасы “Жазушы” баспасы, 050009.
Алматы қаласы, Абай даңғылы, 143-үй.
E-mail: Zhazushi@mail.ru

ISBN 978-601-200-602-5

9

7 8 6 0 1 2 0 0 6 0 2 5